

Чернігівська державна обласна універсальна
наукова бібліотека ім. В.Г. Короленка

**ЗНАМЕННІ І ПАМ'ЯТНІ ДАТИ
ПО ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ
НА 2003 РІК**

Чернігів – 2002

**ББК 92.5
3- 72**

Бібліографічний покажчик “Знаменні і пам’ятні дати по Чернігівській області на 2003 рік” має рекомендаційний характер і не претендує на вичерпність. Складачем вибрано десять різнопланових дат, до яких написано короткі довідкові відомості і складені рекомендаційні списки. Посібник стане у нагоді музейним і бібліотечним працівникам, краєзнавцям і журналістам, студентам і викладачам вузів.

Складач: Л.В. Студьонова
Редактор: І.Я. Каганова
Відп. за вип: П.В. Грищенко
Комп’ютерний набір: Д. Дев’ять
Ризограф ОУНБ ім. В.Г. Короленка
Тираж

ПЕРЕЛІК ЗНАМЕННИХ І ПАМ'ЯТНИХ ДАТ НА 2003 РІК

СІЧЕНЬ

1 – 70 років тому (1933) розпочала комерційні операції Чернігівська обласна контора Українського кооперативного банку.

– 65 років тому в с. Масани Чернігівського р-ну народилася В.В.ЗАЙЧЕНКО (1938) – заслужений працівник культури України, відомий етнограф і фольклорист. Живе і працює в Чернігові. Автор наукової праці “Вишивка козацької старшини XVII-XIX ст. ст.”.

– 50 років тому в с. Ладинка Чернігівського р-ну народився В.В.ТКАЧЕНКО (1953) – Голова Ради товариства “Чернігівське Земляцтво” в м. Києві, директор Київського Палацу спорту.

– 50 років тому в с. Охрімівці Корюківського р-ну народився В.П.ЯКОВЕЦЬ (1953) – доктор фізико-математичних наук, професор, ректор НДПУ ім. М.В. Гоголя. Член американського математичного товариства.

3 – 75 років тому в Носівці народився Ю.П. МУРАВ'ЙОВ (1928-1999)– кандидат історичних наук, доц. Московського обласного педінституту.

13 – 150 років тому в с. Українському (колишня Ярошівка) Талалаївського р-ну народився В.П. ГОРЛЕНКО (1853-1907) – український письменник, мистецтвознавець, фольклорист. Випускник Ніжинського юридичного ліцею. Похований у рідному селі.

15 – 85 років тому (1918) встановлено Радянську владу в Прилуках.

19 – 85 років тому (1918) встановлено Радянську владу в Чернігові.

24 – 135 років від дня народження Г.О. КОВАЛЕНКА (1868-1937) – художника, письменника, етнографа. Член “Чернігівської Української громади”. У черніг. період (1896-1905) створив близько 100 картин та іл. до книг. Заарештований органами НКВС і розстріляний.

27 – 80 років тому (1923) відкрито Чернігівський обласний протитуберкульозний диспансер.

28 – 225 років тому в Яготині на Київщині народився М.Г.РЕПНІН (1778–1845) – визначний російський державний діяч. У 1816 – 1834 рр. – малоросійський військовий губернатор, якому підпорядковувалася Чернігівська губернія. Похований у Густинському монастирі біля Прилук.

*29 – 85 років тому (1918) сталася трагедія на ст. Крути неподалік від Ніжина.

31 – 95 років тому (1908) відкрито музичні класи при Чернігівському відділенні Російського музичного товариства. Організовані на базі приватних дитячих музичних шкіл К.В. Сорокіна та Г.Г. Ейллера. Директором музичних класів затверджено В.В. Сорокіна – випускника Московської консерваторії, вчителя співів Чернігівської жіночої гімназії.

ЛЮТИЙ

– 60 років тому (1943) створено Ніжинську підпільну комсомольсько-молодіжну організацію (керівник Я.П. Батюк).

4 – 190 років тому на Черкащині народився С.С. ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ (1813-1873) – видатний український співак і композитор, автор української опери “Запорожець за Дунаєм”. Літо 1838 р. провів у Качанівці, в маєтку Г.С. Тарновського, куди прибув разом із М.І. Глінкою.

8 – 65 років тому народився А.І. ДАВИДОВ (1938-2000) – відомий дитячий письменник, член Національної СПУ, лауреат літературних премій ім. Л. Українки та О. Пчілки. Випускник Ніжинського педагогічного інституту ім. М. Гоголя. Працював у школах Батурина і Чернігова.

12 – 60 років тому в с. Камка Корюківського р-ну народився П.О. МИСНИК (1943) – Генеральний консул України в Російській Федерації (м. Тюмень).

– 185 років від дня народження В.І. ШТЕРНБЕРГА (1818-1845) – російського художника, автора картини “В Качанівці у Тарновського”, інших творів, написаних під час перебування в садібі качанівського поміщика і мецената (1836-1838).

13 – 160 років тому в Чернігові народився М.А. ВЕР-БИЦЬКИЙ (1843-1909) – український поет і педагог. Вчитель М. Заньковецької та російського письменника Л. Андрєєва. Похований у Чернігові.

20 – 75 років тому в м. Щорс народилася Л.О. ВАКУ-ЛОВСЬКА (1928-1991) – російська письменниця, автор понад 15 книжок.

22 – 50 років тому в с. Шевченкове Прилуцького р-ну народилася К.М.ВАСИЛЕНКО (1953) – солістка-вокалістка Асоціації діячів естрадного мистецтва України. Закінчила Прилуцьке

педучилище ім. І.Я. Франка. Лауреат “Пісенних вернісажів” 1996-1998, фестивалів “Боромля”, “Відроджені джерела”. Заслужена артистка України.

23 – 125 років тому у Києві народився К.С.МАЛЕВІЧ (1878- 1935)- видатний художник. До 17 років жив на Чернігівщині.

– 40 років тому в с. Матіївка Бахмацького р-ну народився К.В.МОСКАЛЕЦЬ (1963) – відомий український поет і прозаїк, лауреат обласної премії ім. О. Десняка, член Національної Спілки письменників України.

26лютого – 1березня – 60 років (1943) з часу Варвинського збройного повстання проти гітлерівських окупантів.

28 – 75 років тому в с. Монастирище Ічнянського р-ну народився В.А.ПАРХОМЕНКО (1928) – художник, бандурист.

БЕРЕЗЕНЬ

– 80 років тому (1923) Ічня стала селищем міського типу, центром однойменного р-ну.

2 – 180 років від дня народження К.Д. УШИНСЬКОГО (1823-1871) – видатного українського і російського педагога. Випускник Новгород-Сіверської гімназії.

3 – 65 років тому в с. Пашківка Ніжинського р-ну народився І.А.ЗЯЗЮН (1938) – директор Інституту педагогіки і психології та професійної освіти, доктор філософських наук, професор, академік АПН України, заслужений працівник вищої школи.

13 – 60 років тому (1943) в с. Козари Носівського р-ну німецько-фашистські загарбники в місцевій церкві спалили священиків разом із паствою. Загибло 3908 жителів, 420 чоловік спалено живцем.

16 – 150 років тому в с. Сальне Ніжинського р-ну народилася О.РОМАНОВА (1853-1922) – українська письменниця.

20 – 125 років тому в Новгороді-Сіверському народився О.І.СВІДЕРСЬКИЙ (1878-1933) - випускник Новгород-Сіверської гімназії, Повпред СРСР у Латвії (1929), державний і партійний діяч. Похований на Красній площі біля Кремля в Москві.

21 – 120 років тому в Чернігові народився В.О. АНТОНОВ-ОВСІЄНКО (1883-1938) – професійний революціонер, рад. державний, військовий діяч, дипломат. Одна з вулиць Чернігова носить його ім'я. У 1973р. на Алеї Героїв встановлено погруддя В.О. Антонова-Овсієнка.

23 – 120 років тому в Козельці народився Б.М. МАНЬКІВСЬКИЙ (1883-1962) – український невропатолог, акад. АМН СРСР, професор, заслужений діяч науки УРСР. Авт. понад 150 наукових праць.

26 – 170 років тому в с. Городище Бахмацького р-ну народився О.Ф.КІСТЯКІВСЬКИЙ (1833-1885) – український історик права, вчений-криміналіст, випускник Чернігівської гімназії (1853).

27 – 200 років тому (1803) затверджено ще три повіти Чернігівської губернії – Крелевецький, Остерський і Суразький.

28 – 365 років тому (1638) в Україні розпочалось повстання козаків проти польського короля Сигизмунда під орудою гетьмана Я. ОСТРЯНИЦІ (?– 1641) – походженням з Остра Козелецького р-ну.

– 380 років від дня народження Р.О.РАКУШКИ – РОМАНОВСЬКОГО (1623- 1703)- імовірного автора “Літопису Самовидця”. Походив із ніжинських реєстрових козаків.

29 – 275 років тому в с. Лемеші Козелецького р-ну народився К.Г. РОЗУМОВСЬКИЙ (1728-1803) – останній гетьман України, член Державної Ради Росії. Помер у Батурині.

30 – 60 років тому (1943) сформовано партизанське з'єднання загонів Чернігівської області (командир – М.М.Попудренко, комісар – С.М.Новиков).

– 65 років тому в с. Іваниця Ічнянського р-ну народився А.М.ПОЛІТУН (1938) – доктор медичних наук, доц. Національного медичного університету.

– 80 років тому в смт. Любечі Ріпкинського р-ну народився А.О.СЛІСАРЕНКО (1923) – український кінорежисер, лауреат премії ім. Я.Галана, заслужений діяч мистецтв України.

КВІТЕНЬ

*1 – 135 років від дня народження Н.І. ЗАБІЛИ (1868-1913) – відомої російської оперної співачки, яка походила із старовинного Чернігівського роду Забіл.

– 70 років тому в с. Виблі Куликівського р-ну народився А.П. ЛАЗАР (1933) – доктор медичних наук, професор, головний радіолог Міністерства охорони здоров'я України.

3 – 65 років від дня народження Л.Е. РАКОВСЬКОГО (1938) – доктора історичних наук, професора ЧДПУ ім. Т.Г. Шевченка, відомого в Україні дослідника розвитку цукрової промисловості на Чернігівщині.

4 – 75 років від дня народження Е.А. БИСТРИЦЬКОЇ (1928) – відомої кіноактриси, народної артистки Росії. Дитячі та юнацькі роки її промайнули в Ніжині.

– 65 років тому в с. Макарівка Бобровицького р-ну народився О.О.ГОМОН (1938) – актор балету, хореограф, народний артист УРСР. Головний балетмейстер українського народного хору ім. Г.Г. Верьовки.

– 65 років тому в м. Городня народився І.П. ГОРДЕЄВ (1938) – голова правління АТ “Київпроект”, заслужений будівельник України, дійсний член Академії будівництва України.

– 65 років тому в с. Довжик Чернігівського р-ну народився В.В.ЄМЕЦЬ (1938) – народний художник України. Живе і працює в Чернігові.

7 – 65 років тому в с. Нова Басань Бобровицького р-ну народився М.В.ЗУБЕЦЬ (1938) – доктор сільсько-господарських наук, професор, президент Української академії аграрних наук, лауреат Державної премії в галузі науки і техніки, заслужений діяч науки і техніки.

10 – 75 років тому в Прилуках народився В.І. БОЙКО (1928) – український співак, народний артист УРСР, соліст українського народного хору ім. Г.Г. Верьовки.

12 – 80 років тому (1923) згідно постанови ВУЦВК про проведення адміністративно-територіальної реформи на Чернігівщині розпочалось утворення округів і районів замість повітів і волостей.

15 – 125 років тому (1878) після обвалу берега Стрижня в Чернігові В.І. Величківська знайшла скарб з 9 срібних гривен – злитків вагою 200 г. кожна.

19 – 95 років тому в с. Півнівщина Городнянського р-ну народився Ф.Є. ЛОСЬ (1908-1980) – доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки УРСР.

23 – 130 років тому в Сосниці народився Ю.С.ВИНОГРАДСЬКИЙ (1873- 1965) – відомий краєзнавець, дослідник природи, історії, культури і побуту Чернігівщини, засновник Сосницького краєзнавчого музею. Помер і похований у Сосниці.

24 – 50 років тому в с. Араповичі Новгород-Сіверського р-ну народився О.А. СУГОНЯНКО (1953) – президент Асоціації українських банків.

25 – 90 років тому в Чернігові помер видатний український письменник М.М. КОЦЮБІНСЬКИЙ (1864-1913). Похований на Болдиних горах.

26 – 200 років тому народився І.Г. КУЛЖИНСЬКИЙ (1803-1884) – російський письменник і етнограф. Був учителем М.В. Гоголя та Є.П.Гребінки в Ніжинській гімназії.

28 – 135 років тому в с. Журавці Варвинського р-ну народився Г.Ф.ВОРОНИЙ (1868-1908) – український математик, чл.-кор. Петербурзької АН. Закінчив Прилуцьку гімназію.

30 – 75 років тому в с. Іваниця Ічнянського р-ну народився М.Й.СЛЬОЗКА (1928) – народний артист України.

ТРАВЕНЬ

2 – 85 років від дня народження П.І. АРТЕМЕНКА (1918-1942) – українського поета, випускника НДПІ ім. М.В. Гоголя. До війни працював журналістом у Чернігові. Страчений гітлерівцями у м. Лубни.

*5 – 175 років тому на х. Мотронівка (тепер у складі с. Оленівка) Борзнянського р-ну народилася Г. БАРВІНОК (О.М. Білозерська-Куліш) (1828-1911) – українська письменниця.

5 – 135 років тому в с. Красному Бахмацького р-ну народився Ю.Д.МЕЛЬНИКОВ (1868-1900) – один із організаторів марксистських гуртків в Росії та в Україні.

12 – 65 років тому в с. Олишівка Чернігівського р-ну народився В.Г.ЛУК'ЯНЕЦЬ (1938-1994) – відомий художник. Жив у Москві, помер там 25 липня 1994 р.

– 85 років від дня народження Я.П. БАТЮКА (1918-1943) – керівника Ніжинської комсомольсько-молодіжної підпільної організації. Герой Радянського Союзу. Його іменем названі вулиці в Чернігові та Ніжині. Тут встановлено пам'ятник Я.П. Батюку (1967. Скульптор Г.П. Гутман).

– 100 років тому в с. Лісконоги Новгород-Сіверського р-ну народився Я.Г. ФЕЙГІН (1903-1974) – вчений-економіст, чл.-кор. АН України, доктор економічних наук, професор. Дитинство і юність його пройшли в рідному селі.

– 105 років від дня народження Б.Л.ЛУГОВСЬКОГО (1898- ?)- українського історика і етнографа, випускника Чернігівського інституту нар. освіти. У 1920-х рр. працював у Чернігівському історичному музеї. Досліджував народний побут Чернігівщини.

13 – 75 років від дня народження В.С. ГРЕБЕННИКА (1928) – відомого українського художника, в творчості якого значне місце займають картини, створені на Чернігівській землі (“Чернігівщина”, “Ранок у Седневі” тощо).

14 – 65 років тому народився С.П. РЕП’ЯХ (1938) – відповідальний секретар Чернігівської обласної організації Національної Спілки письменників України, відомий поет, лауреат літературних премій ім. М.В.Сосюри, обл. ім. М. Коцюбинського, Міжнародної Української ім. Г.Сковороди. Дитинство і юність його пройшли в с. Макиївка Носівського р-ну.

*16 – 130 років тому народився П.П. СКОРОПАД-СЬКИЙ (1873-1945)– останній гетьман України, дитинство якого пройшло у селищі Тростянець Ічнянського р-ну.

25 – 160 років тому в с. Стахорщина Новгород-Сіверського повіту народився Д.Я. САМОКВАСОВ (1843-1911) – археолог та історик права, випускник Новгород-Сіверської гімназії. Проводив розкопки курганів на Чернігівщині, в т. ч. Чорної Могили в Чернігові.

28 – 95 років від дня народження І.І. ВОДОП’ЯНА (1908-1985) – командира партизанського загону ім. В.І. Леніна, секретаря Холминського підпільного райкому партії в 1941-1943 рр.

28 – 95 років тому в Сосниці народився К.А. КОРНЄВ (1908-1974) – видатний вчений у галузі органічної хімії, чл.-кор. АН УРСР, професор. Похований у Сосниці.

ЧЕРВЕНЬ

1 – 75 років тому (1928) утворено об’єднання Чернігівських цегельних заводів “Цегла”.

– 65 років від дня народження Л.М. БОДНАРУКА (1938) – керівника хору ім. Д.С. Бортнянського управління культури Чернігівської обласної державної адміністрації, лауреата обласної премії ім. М. Коцюбинського, заслуженого працівника культури України.

8 – 130 років тому (1873) на підставі Положення про міські громадські банки 1862 р. засновано Ніжинський громадський банк. Націоналізований 1919 р.

11 – 100 років тому в Сосниці народився С.А. САЖИН (1903-?) – актор, режисер, драматург, заслужений артист РРФСР.

14 червня – 8 липня – 80 років тому (1923) П.К. САКСАГАНСЬКИЙ (1859-1940), український актор і режисер, народний артист СРСР (з 1936), гастролював з театром ім. М. Заньковецької в Чернігові. Одна з вулиць цього міста носить його ім’я.

17-18 – 340 років тому (1663) на околиці Ніжина відбулась козацька рада для обрання гетьмана Лівобережної України, названа Чорною радою. Гетьманом було обрано І.М. Брюховецького всупереч бажанням козацької старшини.

*19 – 165 років від дня народження Ю.Я. ФЕДЕРА (1838-1909) – латиського живописця, одного із засновників латиського реалістичного пейзажного живопису. В 1905 р. оселився в Ніжині. Тут помер і похований. На могилі встановлено пам’ятник з чорного граніту. Зберігся будинок, в якому жив художник (вул. Гоголя, 7).

20 – 160 років від дня народження Ф.Г. СТРАВИНСЬКОГО (1843-1902) – відомого російського оперного співака, батька всесвітньо відомого композитора Ігоря Стравинського. Життям і діяльністю співак пов’язаний з Ніжином.

23 – 50 років від дня народження Т.М. ФЕДОРІТЕНКО (1953) – графіка, чл. Спілки художників України. Мала персональні виставки в Швеції (1993), ФРН (1994) та ін.

24 – 90 років тому в Семенівці народився В.С. БУДНИК (1913) – український вчений у галузі механіки і машинобудування, академік АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці.

25 – 50 років тому в Козельці народився В.А. БОНДАРЕНКО (1953) – заступник головного редактора газети “Президентський вісник”.

28 – 65 років тому в с. Б. Муравейка Куликівського р-ну народився В.Н. МАЦВЕЙКО (1938) – провідний науковий співробітник Держ. НДІ будівельних конструкцій Держбуду України, кандидат технічних наук.

30 – 50 років від дня народження Ф.Ф. КРАВЧУКА (1953) – живописця з Чернігова, члена Спілки художників України.

ЛИПЕНЬ

4 – 170 років тому на х. Мотронівка (тепер у складі с. Оленівка Борзнянського р-ну) народився М.М. БІЛОЗЕРСЬКИЙ (1833-1896) – український фольклорист та етнограф, брат Г. Барвінок. Похований у Борзні.

12 – 75 років тому в Ріпках народився Ю.М. ЯТЧЕНКО (1928) – український художник, заслужений діяч мистецтв України, професор Київського художнього інституту.

16 – 90 років тому в с. Власівка Ічнянського р-ну народився А.П.ПЕЛЕЩУК (1913) – професор, заслужений діяч науки, лауреат Держ. премії України та премій НАН України ім. акад. М.Д.Стражеска та Ф.Г.Янковського, доктор медичних наук.

– 80 років тому в с. Канівщина Прилуцького р-ну народився Б.П.СТЕПАНЮК (1923) – український поет, заслужений працівник культури України, Киргизії, Чувашії. Лауреат обласної премії ім. М. Коцюбинського.

22 – 60 років тому в смт Любечі Ріпкинського р-ну народився Є.В.ПЕРЕБИНОС (1943) – художній керівник МП “Маленький гумористичний театр” (народні артисти України В. Данілець і В. Мойсеєнко), член Спілки театральних діячів України.

24 – 185 років від дня народження В.В. КАТАЛЕЯ (1818-1847) – випускника Ніжинського ліцею князя Безбородька, генерал-лейтенанта, командира 3-ї піхотної дивізії під час російсько-турецької війни. Загинув у бою.

27 – 150 років тому в Житомирі народився В.Г. КОРОЛЕНКО (1853-1921) – російський письменник. Був у дружніх стосунках з М.Коцюбинським. Його ім'я носить одна з вулиць Чернігова (кол. Дмитрівська, нанесена на план міста 1908 р.) та обласна універсальна наукова бібліотека.

28 – 100 років тому у с.Великий Бір Суразького повіту Чернігівської області (тепер Брянська обл. Росія) народився В.О.ГОЛОБУЦЬКИЙ (1903- 1993)- історик українського козацтва, доктор історичних наук.

31 – 170 років тому в Петербурзі народився І.Г. БОРЦОВ (1833-1878) - російський ботанік, хімік та географ, автор праці “Матеріали для флори водоростей Чернігівської губернії” (1870). Похований у с. Будище Короп. р-ну. Одна з вулиць Чернігова носить його ім'я.

СЕРПЕНЬ

1-12 – 95 років тому (1908) відбувся Чотирнадцятий археологічний з'їзд у Чернігові, у роботі якого взяв участь 281 дослідник від 68 наукових установ, навчальних закладів, інших організацій Росії.

2 – 60 років тому в с. Займище Щорського р-ну народився І.І.ЄВСЄЄНКО (1943) – російський прозаїк, лауреат премії ім. І. Буніна. Живе і працює у Воронежі.

– 50 років тому в м. Бобровиця народився А.В. ШЕЛЯГОВ (1953) – заступник Генерального директора ВО “Завод “Арсенал”. Член Ради товариства “Чернігівське земляцтво”.

*3 – 175 років тому в Конотопі Чернігівської губ. народився С.І.ПОНОМАРЬОВ (1828-1913) – видатний бібліограф. Вчився в Ніжинській гімназії. Публікувався в “Зем. сб. Черниг. губ.”, “Черниг. епарх. известиях”.

9 – 65 років тому в с. Чайкине Новгород-Сіверського р-ну народився Л.Д. КУЧМА (1938) – Президент України.

10 – 190 років від дня народження Я.П. де БАЛЬМЕНА (1813-1845) – художника – аматора, ілюстратора рукописного “Кобзаря” Т.Г. Шевченка, ін. його творів. Володар маєтку у смт. Линовиця Прилуцького р-ну.

13 – 230 років тому у Ніжині народився Ю.Ф.ЛИСЯНСЬКИЙ (1773- 1837)- відомий український мореплавець.

14 – 50 років тому в Чернігові народився В.О. КОЛОША (1953) – народний майстер, член Спілки майстрів народного мистецтва України. Працює в галузі художньої обробки дерева.

20 – 100 років тому на Полтавщині народився П.В. ОДАРЧЕНКО (1903) – видатний літературознавець, професор. Випускник і аспірант, викладач Ніжинського інституту народної освіти (1923-1929). Репресований. Живе і працює в США.

26-30 вересня – 60 років тому (1943) розпочалась Чернігівсько-Прип'ятська наступальна операція, в ході якої було визволено Черніг. обл. від німецько-фашистських окупантів.

26 – 50 років від дня народження М.В. ЗАСУЛЬСЬКОГО (1953) – президента Київської торговельно-промислової палати. Родинним корінням пов'язаний з с. Грем'яч Новгород-Сіверського р-ну.

- 85 років від дня народження А.М. МОРДОВЦЯ (1918) – живописця, лауреата обл. премії ім. М. Коцюбинського. Живе в Чернігові. Член Спілки художників України.
- 27 – 100 років тому в м. Острі Козелецького р-ну народився А.І.БАРБАРИЧ (1903-1979) – чл.-кор. АН УРСР, ботанік.
- 29 – 85 років тому в с. Ваганичах Городнянського р-ну народився О.М.СНОПОК (1918-1993) – художник-живописець. Працював у пейзажному та портретному жанрах.

ВЕРЕСЕНЬ

- 60 років тому (1943) засновано Добрянську меблеву фабрику.
- 1 – 85 років тому в Ніжині народився І.В. КАЧУРОВСЬКИЙ (1918) – поет, прозаїк, перекладач, літературознавець. З 1943 р. – на еміграції (Мюнхен), доктор філософії, професор. У 1995-1998 рр. читав окремі спецкурси в НДПУ ім. М. Гоголя. Лауреат літературної премії ім. М.Рильського.
- 2 – 80 років тому народився В.Г. ГРИПІЧ (1923) – головний режисер Черніг. акад. драмтеатру ім. Т.Г. Шевченка, народний артист України та СРСР.
- 3 – 60 років тому (1943) радянські війська вийшли до Десни і на південь від Новгород-Сіверського вступили на територію Чернігівської області.
- 4 – 60 років тому (1943) частини Центрального фронту визволили Короп від фашистських загарбників.
- 6 – 60 років тому (1943) війська Центрального фронту визволили Батурин Бахмацького р-ну від фашистських окупантів.
- 8 – 75 років тому в с. Смолин Чернігівського р-ну народився В.Д.КОРЖ (1928) – художник-живописець. Живе в Чернігові.
- 9 – 60 років тому (1943) війська Центрального фронту визволили Бахмач від фашистських загарбників.
- *9 – 175 років від дня народження Л.М. ТОЛСТОГО (1828-1910) – видатного російського письменника. Мав чернігівське коріння. У 1884 р. відвідав художника М.М. Ге на хут. Плиски Борзнянського р-ну.
- 15 – 60 років тому (1943) війська Центрального фронту визволили Ніжин від фашистських загарбників.
- 75 років тому в м. Остер Козелецького р-ну народилася В.С.БИЧКО-БЄЛОВА (1928) – українська письменниця. Прожила тут до 1948р.
- 65 років тому в с. Дігтярівка Новгород-Сіверського р-ну народився К.Г. ФЕТИСЮК (1938) – проректор з наукової роботи, професор національної академії СБУ, кандидат юридичних наук, заслужений юрист України.
- 16 – 60 років тому (1943) війська Центрального фронту визволили Новгород-Сіверський від фашистських загарбників.
- 20 – 120 років тому в м. Каховка народився М.І. ЖУК (1883-1964) – живописець, графік, кераміст, життям і діяльністю пов'язаний з Черніговом (перша чверть ХХ ст.). Помер в Одесі.
- *21 – 60 років тому (1943) війська Центрального фронту визволили Чернігів від фашистських загарбників.
- 140 років від дня народження В.У. КОЦЮБІНСЬКОЇ – ДЕЙШІ (1863-1921) – видатної громадської діячки, дружини М.М.Коцюбинського.

ЖОВТЕНЬ

- 70 років тому (1933) дав перші вистави Ніжинський укр. драматичний театр ім. М.М. Коцюбинського.
- 295 років тому (1708) жителі Новгород-Сіверського разом з військовими частинами витримали облогу 7-тисячного загону шведів і відстояли місто.
- 1 – 60 років тому (1943) в результаті Чернігово-Прип'ятської наступальної операції було завершено визволення Черніг. обл. від німецько – фашистських загарбників.
- 6 – 100 років тому в Ніжині народилася Є.В. ПІСКОРСЬКА (1903-1978) – художник-графік.
- 7 – 140 років тому у Глухові Чернігівської губернії (тепер Сумська обл.) народився Я.М.КОЛУБОВСЬКИЙ (1863 – 1929)- історик української та російської філософії, бібліограф. Помер у Ніжині.
- 8 – 925 років (1078) з часу битви між князями на Нежатиній Ниві біля Чернігова.

9 – 60 років тому в с. Ковчин Куликівського р-ну народився М.Н.ТУШ (1943) – народний депутат України.

10 – 70 років тому в с. Веприк Бобровицького р-ну народився А.І.ШИДЛОВСЬКИЙ (1933) – віце-президент НАН України, академік.

14 – 130 років тому в с. Домашлин Корюківського р-ну народився В.М. ЗЕНЧЕНКО (1873-1949) – художник-живописець. Працював у жанрі пейзажу. Після 1919 р. жив у Чернігові, де й помер. У ЧХМ зберігаються 19 його творів.

16 – 50 років тому в с. Рудня Сосницького р-ну народився Д.М.ЄСИПЕНКО (1953) – директор Українського Центру духовної культури, кандидат історичних наук, випускник Прилуцького педучилища ім. І.Я.Франка (з відзнакою).

20 – 70 років від дня народження Б.І. ІВАНЕНКА (1933) – голови Спілки архівістів України, заслуженого працівника культури, колишнього редактора газети “Комсомолец Чернігівщини”. Працював у Черніг. обкомі КПУ. Один з організаторів т-ва “Чернігівське земляцтво”.

23 – 80 років від дня народження О.І. БЕСПАЛОВА (1923) – Героя Радянського Союзу, голови обл. Ради ветеранів війни, заслуженого працівника культури України.

–100 років тому в Ніжині народився М.В. КОРНОУХОВ (1903-1958) – укр. вчений у галузі теорії споруд, міцності і стійкості конструкцій. Професор, акад. АН УРСР.

24 – 85 років тому в м. Мені народилася І.М. МЕЛЬНИКОВА (1918) – укр. історик, доктор історичних наук, професор, чл.-кор. АН України.

29 – 125 років тому (1878) відкрито Дігтярівське п’ятикласне ремісниче земське училище у подарованому П.Г. Галаганом земству будинку.

31 – 150 років тому в Коропі народився М.І. КИБАЛЬЧИЧ (1853-1881)– революціонер-народник, винахідник першого в світі реактивного літального апарату. Його іменем названі вулиці в Коропі і Чернігові. Працює музей М.І. Кибальчича в Коропі.

ЛИСТОПАД

1 – 75 років тому в с. Заїзд Прилуцького р-ну народився В.П. ЛУЦАК (1928) – скульптор, член Національної Спілки художників України.

2 – 60 років тому в с. Іржавець Ічнянського р-ну народився І.М.САЛІЙ (1943) – народний депутат України, кандидат економічних наук.

4 – 135 років тому народився Б.О. КІСТЯКІВСЬКИЙ (1868-1920) – філософ, правознавець, соціолог і викладач, член уряду УНР. Навчався в Чернігівській гімназії 1884-1888 рр. Син Ф. Кістяківського.

8 – 125 років тому в с. Березні Менського р-ну народився О.Р.ГРЕБІНЬ (1878-1961) – український лірник. Похований у с. Дмитрівці Менського р-ну.

12 – 195 років тому у Варві народився О.М.БОДЯНСЬКИЙ (1808- 1877)- український поет – романтик, учений-філолог, фольклорист, історик.

14 – 75 років тому в с. Олишівка Чернігівського р-ну народився В.А.МАСОЛ (1928) – кандидат технічних наук, колишній Голова Ради Міністрів України. Лауреат Держ. премії України.

14 – 175 років від дня народження Л.М. ЖЕМЧУЖНИКОВА (1828-1912) – відомого російського і українського художника, автора книги спогадів “Мои воспоминания из прошлого” про перебування на Чернігівщині (Погорільці, Седнів).

– 160 років від дня народження Г.І. УСПЕНСЬКОГО (1843-1902) – російського письменника. Випускник Черніг. гімназії (1861). Автор творів про Чернігів, де одна з вулиць носить його ім’я. На будинку по вул. Кирпоноса, 20-б (тут мешкала родина) встановлено меморіальну дошку на честь Г.І. Успенського.

16 – 115 років від дня народження Є.А. РИХЛІКА (1888-1937) – вченого-славіста, професора Ніжинського інституту народної освіти з листопаду 1925 р. Заарештований у Ніжині 5 січня 1931 р., як агент чеської розвідки. Загинув у сталінських таборах.

17 – 95 років тому в с. Феськівка Менського р-ну народився Г.П.КОЧУР (1908-1994) – визначний український перекладач, автор численних перекладів з давньогрецької, латини, єврейської, французької та ін. Лауреат Нац. премії ім. Т.Г. Шевченка (1995, посмертно).

22 – 100 років від дня народження А.Г.ШТЕПИ (1903)- заслуженого майстра народної творчості України. Жив у с.Сваричівка Ічнянського р- ну, тепер мешкає у Києві.

25 – 100 років тому (1903) в с. Хотуничі Щорського р-ну народився Б.Л. КОВАЛЕНКО (1903-1938) – український літературознавець і критик.

27 – 130 років тому на Остерщині в с. Гоголеве, народився Г.ЧУПРИНКА (1873-1921) – український поет. Розстріляний більшовиками в Києві.

29 – 70 років від дня народження В.В. ВАСИЛЬЄВА (1933) – народного артиста України (Черніг. акад. драмтеатр ім. Т.Г. Шевченка).

29 – 180 років тому народився М. НОМИС (М.Т. СИМОНОВ) (1823-1901) – укр. етнограф і педагог, життя і діяльність якого пов'язані з Чернігівщиною.

ГРУДЕНЬ

1 – 120 років тому народився Р.Ф. АРДАНОВ (1883-1955) – художник– живописець, випускник Петербурзької Академії мистецтв. До 1935 р. жив і працював у Новій Басані Бобровицького р-ну. Потім виїхав до Казахстану.

*4 – 130 років тому в Чернігові народився М.М. МОГИЛЯНСЬКИЙ (1873-1942) – видний укр. письменник і культурний діяч України.

8 – 70 років тому в с. Хотівля Городнянського р-ну народився П.С. НАЗИМКО (1933) – радник ректора Укр. академії держ. упр. при Президентові України, доктор історичних наук, професор, заслужений працівник народної освіти України.

9 – 140 років тому народився Б.Д. ГРІНЧЕНКО (1863-1910) – укр. письменник, педагог, літературознавець, видавець, громадсько-культурний діяч. З 1893 р. до 1903 р. жив і працював у Чернігові.

17 – 70 років тому в с. Піски Бобровицького р-ну народився Д.А. ГОЛОВКО (1933) – член Національної СПУ, автор багатьох поетичних і прозових книжок, лауреат премії ім. П. Тичини.

18 – 295 років тому (1708) утворено Київську губернію, до складу якої входили Ніжин і Чернігів, частина території сучасної Черніг. обл.

21 – 125 років тому в с. Синявці Менського р-ну народився П.Ф. ТКАЧЕНКО (ГАЛАШКО) (1878-1918) – укр. кобзар, учень Т.М. Пархоменка.

*22 – 170 років від дня народження М. ВОВЧОК (1833-1907) – укр. і рос. письменниці, життя і творчість якої пов'язані з Черніговом і Чернігівщиною.

– 30 років тому (1973) створено Деснянський р-н м. Чернігова.

24 – 165 років тому в Чернігові народився М.П. ЛИНЕВИЧ (1838-1908) – головнокомандувач всіма сухопутними і морськими збройними силами Росії, які діяли проти Японії 1905 р. Походив із старовинного дворянського роду Сосницького пов., учасник Кавказької та російсько-турецької воєн. Батьки походили з села Чорнотичі на Сосниччині.

25 – 85 років тому у с. Холмах Корюківського р-ну народився О. ЧЕРНИШ (1918- 1993) – укр. археолог, доктор історичних наук, професор.

26 – 120 років тому в Чернігові народився Ф.Ф. ФЕДОРОВСЬКИЙ (1883-1955) – театральний художник, народний художник СРСР, дійсний член Академії мистецтв СРСР, лауреат Держ. премії СРСР. Працював художником Великого театру СРСР. У 1935-1937 рр. під керівництвом художника та за його ескізами виготовлені рубінові зірки на баштах московського Кремля. Одна з вулиць Чернігова носить ім'я Ф.Ф. Федоровського.

28 – 125 років тому в с. Шпотівка Конотопського повіту Чернігівської губернії народився С.П. ТИМОШЕНКО (1878-1972) – один із академіків – засновників Укр. АН. Помер і похований у США.

29 – 5 років тому (1998) згідно з Указом Президента України Черніг. державному архітектурно-історичному заповіднику надано статус Національного.

31 – 95 років тому в Борзні народився І.П. ХОТІНОК (1908) – укр. художник-графік. Ілюстрував “Кобзар” Т. Шевченка, твори Г. Гейне, Ш.Рустановелі, ін. Створив ювілейні медалі до 300-річчя возз'єднання України з Росією, до 100-річчя від дня народження В.І. Леніна.

ЦЬОГО РОКУ:

- 20 років тому (1983) в м. Чернігові споруджено готель “Градецький” (за участю чехословац. спеціалістів). За архітектуру удостоєні Держ. премії УРСР ім. Т.Г. Шевченка (1984) архітектори В.Г. Шотолько, А.В. Грачова, О.О. Кабацький, В.І. Ральченко; засновано Черніг. худож. музей.

- 25 років тому (1978) прийнято постанову Ради Міністрів УРСР “Про заходи по збереженню та використанню архітектурно-історичних пам'яток у Чернігівській області”; відкрито Семенівський краєзнавчий музей.

- 40 років (1963) з часу створення Прилуцької нафтогазорозвідувальної експедиції глибокого буріння.

- 50 років тому (1953) засновано Прилуцький вечірній машинобудівний технікум.
- 60 років тому (1943) в Чернігові та Ніжині відкриті перші державні дитячі музичні школи.
- 65 років тому (1938) засновано народний історико-літературний музей М.М. Коцюбинського у с. Вихвостів Городнян. р-ну; Бахмач одержав статус міста.
- 70 років тому (1933) засновано Черніг. обл. станцію юних техніків. 1939-1940 рр. її очолював В.Б. Ємельяненко – згодом військовий льотчик, Герой Рад. Союзу, канд. техн. наук, письменник. Вихованцем станції був Герой Рад. Союзу Б.М. Ривкін.
- 70 років тому (1933) засновано Черніг. кондитерську ф-ку ім. 1-го Травня (нині “Стріла”) та Черніг. меблеву ф-ку; здано в експлуатацію Черніг. м’ясокомбінат, відкрито Черніг. обл. наук.-медичну б-ку; утворено Талалаївський р-н.
- 75 років тому (1928) засновано Новгород-Сіверську бавовняно-ткацьку фабрику як промартіль “Червоний ткач”; Ніжин. фабрику худож. виробів ім. 8-го Березня; Черніг. депо Південно-Західної залізниці; завод машинобудування для тваринництва в Прилуках; Прилуцький завод “Пожмашина”; споруджено Ніжин. водогін протяжністю 5228, 5 м.
- 75 років тому (1928) у Ладанському Покровському монастирі на Прилуччині було засновано Ладанську трудову комуни. Життя комуни описав у своєму романі “Ранок” відомий український письменник І.К.Микитенко.
- 80 років тому (1923) засновано Ніжин. відділ архіву Черніг. обл. як окружне архівне управління; Батурин одержав статус селища і став центром Батурин. р-ну (до 1962 р.); Монастирище стало селом Ічнян. р-ну; у с. Нові Боровичі Щорського р-ну відкрито б-ку; утворено Бахмацький, Бобровицький, Борзнянський, Городнянський, Ічнянський, Козелецький, Коропський, Корюківський, Куликівський, Менський, Ніжинський, Носівський, Прилуцький, Семенівський, Срібнянський, Чернігівський, Щорський р-ни; дала струм електростанція в Семенівці; засновано б-ку ДАЧО.
- 85 років тому (1918) створено Черніг. обл. орг. т-ва Червоного Хреста.
- 90 років тому (1913) завершено будівництво Будинку Дворянського і селянського поземельного банку в Чернігові (архіт. О.І. Фон-Гоген, інж. Д.Д.Афанасьєв), нині тут ОУНБ ім. В.Г. Короленка; побачили світ перші номери газет “Черниговский вестник” та “Черниговская земская неделя” (до 1917), журналу “Вера и Жизнь” (до 1918); в с. Вертіївка Ніжин. р-ну відкрито земську бібліотеку (нині Ніжин. ЦР б-ка); в с. Тютюниця Корюківського р-ну відкрито земську школу; в с. Мартинівка Ічнянського р-ну збудовано приміщення для земської школи (тепер Будинок побуту); за проектом архіт. Є.Н. Сердюка створено комплекс будинків Носівської с-г. станції в укр. нар. стилі.
- 95 років тому (1908) засновано Ніжин. культосвітнє училище; Ніжин. комерційне училище (з 1920 р. – шк. 2-го ступеня № 10); Остерський краєзнавчий музей; О.О. Шахматов видав повний текст Іпатіївського літопису, де викладена історія Чернігівського князівства від найдавніших часів до 13 ст.; видатний укр. етнограф та археолог Ф.К. Вовк (Волков) (1847-1918) відкрив Мезинську палеолітичну стоянку первісної людини в Коропському р-ні; побачив світ перший том фундаментальної чотири томної праці В.Л. Модзалевського (1882-1920) “Малороссийский родословник” (К., 1908-1914) про дворянські родини Чернігівщини.
- 100 років тому (1903) засновано Борзенську жіночу гімназію М.Н.Тимченко як навчальний заклад 2-го розряду. Після революції 1917 р. перетворена на єдину трудову школу; створено Добрянську, Корюківську, Сосницьку орг. РСДРП.
- 105 років тому (1898) засновано Новгород-Сіверську земську бібліотеку-читальню.
- 120 років тому (1883) при ритті могили на погості Борисоглібського монастиря відкрито скарб золотих і срібних прикрас. Зберігається в Ермітажі (Санкт-Петербург, Росія).
- 125 років тому (1878) засновано фабрикантом А.Ф. Кушакевичем Ніжинську гімназію П.І. Кушакевич (його дружина). У 1920 р. перетворена на єдину трудову школу № 1.
- 130 років (1873) з часу заснування Щорського локомотивного депо.
- 135 років тому (1868) збудовано Бобровицьку залізничну станцію; Ніжин став залізничним вузлом; відкрито Черніг. медичне училище; в с.Володимирівка Городнян. р-ну відкрито земську школу.
- 150 років тому (1853) засновано Холминський цукровий завод у Корюківському р-ні.
- 160 років тому (1843) вперше відвідав Чернігівщину Т.Г. Шевченко.
- 165 років тому (1838) відкрилася Черніг. публічна б-ка. Припинила своє існування 1844 р. через нестачу коштів.

– 175 років тому (1828) в с. Митченках Бахмацького р-ну бджоляр - експериментатор П.І. Прокопович заснував школу бджільництва. У 1830 р. перевів її до с. Пальчики, де вона діяла до 1879 р.

– 200 років тому (1803) затверджено імператором план м. Ніжина (архіт. М. Амвросимов та А. Карташевський); у смт. Батурині Бахмац. р-ну споруджено Воскресенську церкву з цегли. Тут поховано гетьмана К.Г. Розумовського (1728-1803) (збереглися фрагменти надгробка скульптора І.П.Мартоса); у Батурині збудовано палац К.Г. Розумовського (архіт. Ч.Камерон), Воскресенську церкву, закладено парк (архіт. А. Рінальді); Остер Козелецького р-ну став повітовим містом Черніг. губ.; розпочалася забудова Чернігова за регулярним плануванням, яке збереглося до наших днів.

– 220 років тому (1783) з часу першої згадки про Красний міст через р.Стрижень у Чернігові.

– 260 років тому (1743) відновлена після пожежі Черніг. друкарня, де друкувалися “Буквар” і “Первое учение отрока” Феофана Прокоповича.

– 280 років тому (1723) у невеликих містах і посадах Чернігівщини почали створюватися ратуші-органи міського самоврядування (поряд з магістратами).

– 295 років тому (1708) с. Бігач Менського р-ну за гетьманським універсалом передане у власність Черніг. полковнику Я. Лизогубу; с. Орлівка Новгород-Сіверського р-ну стало маєтком Черніг. полковника П. Полуботка.

– 370 років тому (1633) було затверджено герб Чернігова і Черніг. воєводства у вигляді чорного одноголового орла на срібному тлі під золотою короною, який тримає у лівій лапі позолочений хрест.

– 375 років тому (1628) з часу першої згадки про смт Мала Дівиця Прилуц. р-ну. Належала магнату І. Вишневецькому.

– 380 років (1623) з часу першої писемної згадки про с. Петрушин Черніг. р-ну; Чернігову надано Магдебурзьке право.

– 395 років (1608) з часу першої згадки про сс. Вершинова Муравійка, Кладьківка Куликівського р-ну.

– 400 років (1603) з часу першої згадки про смт Ладан Прилуц. р-ну.

– 480 років (1523) з часу першої писемної згадки про сс. Слабин і Смолин Черніг. р-ну; с. Ушня Менського р-ну.

– 500 років тому (1503) Чернігово-Сіверську землю включено до складу Російської держави. Чернігів став прикордонним містом (прикриття рос. кордонів від Литви і Польщі); з часу першої згадки про с. Хотівля Городнян. р-ну.

– 595 років (1408) з часу першої згадки про м. Мена.

– 850 років (1153) з часу першої згадки про с. Хоробичі Городнян. р-ну.

– 930 років (1073) з часу першої літописної згадки про Варву.

– 935 років (1068) з часу першої згадки про смт Седнів Черніг. р-ну як про місто-фортецю Сновськ в Іпаївському літописі.

* * *

– 1020 років тому в Любечі народився АНТОНІЙ ПЕЧЕРСЬКИЙ (983-1073) – церковний діяч Київ. Русі, один із засновників Києво-Печерського монастиря, засновник Антонієвих печер у Чернігові.

– 200 років тому в с. Калюжинцях Срібнян. р-ну народився О.М.ВЕРЕСАЙ (1803-1890) – відомий укр. кобзар. У с. Сокиринцях на Срібнянщині йому споруджено пам’ятник.

– 1050 років тому народився ВОЛОДИМИР МОНОМАХ (1053 – 1125)- видатний державний і політичний діяч Київської Русі, Чернігівський князь (1078- 1094).

– 195 років тому в с. Забілівщина (кол. х. Кукуріківщина) Борзнян. пов. народився В.М. ЗАБІЛА (1808-1869) – відомий укр. поет-романтик.

– 95 років тому в с.Мрин Носівського р-ну народився Б.М.КАЛМАНОВСЬКИЙ (1908 – 1993)- укр. поет і педагог, кандидат філологічних наук. Вчився у Мринському педтехникумі. Вчителював на Чернігівщині. Написав понад 70 наукових праць. Автор кількох поетичних збірок.

– 65 років тому в Чернігові народився М.Г.КОЗИМИНКО (1938)- циганський поет в Україні, перекладач творів Т.Шевченка циганською мовою, композитор і музикознавець. Випускник НДПІ ім.М.В.Гоголя. Живе у Житомирі.

– 80 років тому в с.Зайці Чернігівського р-ну народився А.І.КОМОК (1923- 1944)- Герой Рад. Союзу. Одна з вулиць Чернігова носить його ім’я.

– 120 років тому в с.Блистова Менського р-ну народився Т.С.КОРІНЬ (1883- 1930)-чемпіон світу (1912) з вільної боротьби.

– 95 років від дня народження Ф.Т. ЛИТВИНЕНКА (1908-1997) – самодіяльного композитора з Чернігова. Лауреат премії ім. Г. Верьовки.

– 790 років тому народилася МАРІЯ княжна (1213-1271) – дочка Черніг. князя Михайла Всеволодовича і дружина Ростовського князя Василька, скараних монголо-татарами за непокору. Перша жінка – письменниця Київ. Русі. Її дитинство та юність пройшли в Чернігові.

– 85 років від дня народження П.К. МУРАХТОВА (1918-1943) – Героя Рад. Союзу, який загинув у бою за визволення Чернігівщини від нім.-фашист. загарбників. Одна з вулиць Чернігова носить його ім'я.

– 90 років тому в Новгороді-Сіверському повіті Черніг. губ. народився Я.Ф. САВЧЕНКО (1913-1984) – вчений-хімік, двічі Герой Соц. Праці, Лауреат Ленінської премії, засл. діяч науки і техніки РРФСР.

– 65 років від дня народження Б.П. СЕМЕНЯКА (1938-1997) – архітектора, авт. пам'ятника Т. Шевченку в Чернігові. Лауреат обл. премії ім. М.М. Коцюбинського. Працював заступником головного архітектора Чернігова.

– 80 років тому в с. Свидовець Бобровицького р-ну народився М.Т.ЯЦЕНКО (1923-1996) – визначний укр. літературознавець, доктор філологічних наук, професор, Лауреат Держ. премії ім.Т.Г. Шевченка.

29 СІЧНЯ
85 РОКІВ (1918) З ЧАСУ ТРАГЕДІЇ
ПІД КРУТАМИ – ЗАЛІЗНИЧНОЮ СТАНЦІЄЮ
МІЖ НІЖИНОМ І БАХМАЧЕМ.
СИМВОЛ ГЕРОЇЗМУ УКРАЇНСЬКОГО
ЮНАЦТВА І НАЦІОНАЛЬНОЇ ТРАГЕДІЇ

Січень 1918 р. увійшов в історію України двома вікопомними датами: проголошенням Центральною Радою IV Універсалу (за ним УНР стала самостійною і незалежною) і боєм під Крутами, фінал якого був трагічним.

Проголошення України самостійною державою не влаштувало радянський уряд на чолі із Леніним. Напередодні нового 1918 року, Червона Армія розпочала наступ на Полтаву і зайняла її. Регулярним військовим частинам більшовиків протистояли Український гайдамацький кіш Слобідської України, Галицько-Буковинський курінь січових стрільців та загін київських студентів і гімназистів.

У січні 1918 р. сотні Першої Військової школи ім. Б. Хмельницького та підрозділу помічного студентського куреня виступили проти набагато чисельніших російських військ під командуванням П. Єгорова, що наступали на Київ.

29 січня 1918 р. 300 добровольців студентської та учнівської молоді м.Києва зайняли оборону обабіч залізничного полотна поблизу станції Крути. Вранці 30 січня більшовицькі війська у кількості 6 тис. чол. (петроградські і московські червоноармійці та матроси Балтійського флоту) розпочали наступ. Протягом п'яти годин необстріляне юнацтво стримувало атаку ворога. Закінчилися набої. Зіпсувалися скоростріли. Із спогадів поручика М.Михайлика: "... а тут чорні постаті знялися, крики "ура", "слава", і все перемішалось. Стріляли один одного. Облилися кров'ю багнети. Вдесятеро більші вороги – перемогли. Почався скорий вже неорганізований відступ до потягів, а москалі з криком "ура" кинулися до станції, яку охороняло 50 студентів, переважно з тих, що не вміли стріляти. Вечоріло, коли зібрались вояки до потягів. Два вагони, підведені для ранених, були переповнені, відвели третій. Пізніш з'ясувалося, що штабний поїзд, а разом з ним начальник Військової школи Носенко, начальник штабу Богаєвський і сотник Тимченко ганебно втекли".

За підрахунками сучасного історика І. Нагаєвського під Крутами вбито 250 юнаків, 30 студентів і 10 старшин – всього 290 чоловік. Переможці не дозволили місцевим селянам поховати тіла загиблих.

9 лютого 1918 р. Київ повністю став радянським. Але 17 березня 1918 р. до столиці знову прибула Центральна Рада. І лише тоді тіла 27 юнаків, які загинули в бою під Крутами, перевезено до Києва. Їх поховали на Аскольдовій могилі 19 березня 1918 р. Під час служби Божої співав студентський хор. Траурну жалобну промову виголосив М. Грушевський. Молодий поет Павло Тичина присвятив цій події вірш "Пам'яті тридцяти".

Час довів, що з військової точки зору бій під Крутами був спланований невдало і тому закінчився поразкою. Проте ця гірка подія виявила бажання української молоді жити у своїй щойно посталій Державі, працювати у ній і для неї. Тому вони свідомо йшли на смерть за Батьківщину.

Вже в незалежній Україні студенти військового ліцею ім. Героїв Крут зі Львова прибули на ст. Крути і разом із Борзнянською райдержадміністрацією звели на місці бою земляний пагорб Слави, над яким височить Хрест. На меморіальній дошці напис: “Тут береже Україна вічний сон молодих своїх синів, які загинули героїською смертю в борні за її волю під Крутами 29 січня 1918 року”.

Крути назавжди залишаться символом героїзму української молоді і національної трагедії. Адже тодішнє українське керівництво позбулося ілюзій щодо перетворення Росії на федерацію демократичних республік.

ЛІТЕРАТУРА:

- ПРО спорудження Пантеона Героїв Крут: Рішення Черніг. облдержадміністрації // Сіверщина. - 2002. - 2 серп.
- БЕРЕСТ Л. Від станції Крути до Незалежності //Україна молода.- 2002.- 2-8лют.- С.1.
- БОЖКО О. Крути в документальних свідченнях //Київ. старовина.- 1996.- № 2-3.- С.47-55.
- БРУНЬ С. Крути – українські Тернопіли: (Стор. іст.) //Укр. слово.- 2000.- 27січ.- С.2.
- ВЕЧЕРСЬКИЙ В. Трагедія під Крутами: Штрихи до біографії Віталія Примакова //Демократична Україна.- 2000.- 4 лют.
- ДЕНЬ ПАМ’ЯТІ героїв Крут //Уряд. кур’єр.- 2002.- 29 січ. – С.2.
- ЄМЕЛЬЯНОВ В. Лицар крутянського бою: Постаті //Просвіта.- 1999.- 5 лют.
- Про О.М. Твердовського (1891-1930) – уродженця Ніжина.
- ІЛЬЄНКО І. Подзвін не замовкає: Спадщина //Дніпро.- 1996.- №3-4.- С.79-85.
- КАЛІБЕРДА Ю. Бій під Крутами за спогадами учасників //Історія в шк. України.- 1997.- № 1.- С.8-10.
- МАЛКО Р., Сиротюк Ю. Приречені на Крути //Укр. слово.- 2002.- 24-30січ.- С.1-2.
- МЕДВЕДЕВА Н. Пам’яті героїв битви під Крутами //Наша газ.- 2002.- 1 лют.- С.14.
- ПАМ’ЯТНА СТОРІНКА історії //Голос України.- 2002.- 31 січ.- С.2.
- Мітинг-реквієм.
- РЕКА А. Пантеон героям Крутів // Робітн. газ. - 2002. - 8 листоп.
- РУДИК М. Ніхто не просив пощади ...: (До 80-річчя IV Універсалу Центральної Ради та бою під Крутами) //Сіверян. літопис.- 1998.- № 1.- С.113-123.
- СТАРИЦЬКА – ЧЕРНЯХІВСЬКА Л. Пам’яті юнаків – героїв, замордованих під Крутами //Укр. слово. – 1996.- 25січ.- С.12.
- ТКАЧЕНКО І. “Їх подвиг – то клич господній, а не просто жертвний жест” //Пам’ять століть.- 1998.- № 1.- С.148-152.
- ТКАЧЕНКО І. “Кривавляться рани Крут” //Дзвін.- 2002.- Число 1.- С.120-127.
- ТКАЧЕНКО І. “На кров’ю политім крутянським снігу в безсмертя вписалось героїське ім’я” //Визвольний шлях.- 2002.- Кн.1.- С.66-81; Кн. 2.- С.69-80.

СТЕЛЬМАХ Б. Крути: Вірш //Дзвін.- 1997.- № 8.- С.74.

СТЕПАНОВИЧ О. Крути: [Вірш] //Визвольний шлях.- 1997.- Кн.1(січ.) – С.64-65.

ЯНІВ В. Крути: (Вірш) //Визвольний шлях. – 1996.- № 4.- С.64-65.

ЮЩЕНКО О. Крути. Перегук сердець: Вірш //Вітчизна.- 1997.- №7-8. – С.44-45

1 КВІТНЯ

135 РОКІВ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

Н.І. ЗАБІЛИ (1868-1913) - ВІДОМОЇ РОСІЙСЬКОЇ ОПЕРНОЇ СПІВАЧКИ.

ТАКА ЇЇ ДОЛЯ.

Надія Іванівна походила із старовинного Чернігівського роду Забіл. Український поет Віктор Миколайович Забіла, той, що народився на хуторі Забілівщина під Борзною, доводився братом її діда – Петра Івановича Забіли. Його портрет залишив нам чудовий художник Микола Ге. У Петра Івановича Забіли був старший син Іван Петрович – державний службовець, батько

Надійки. Її тітонька Ганна Петрівна Забіла у 1856 р. вийшла заміж за Миколу Миколайовича Ге. У 1876 р. придбали хутір Плиски Борзнянського повіту, де жили постійно.

У Плисках часто гостює сім'я Івана Петровича Забіли. Надійка теж приїздила сюди на канікули з Київського інституту шляхетних дівиць, а пізніше – з Петербурзької консерваторії. Бував тут і початкуючий композитор Борис Карлович Яновський. Надія Іванівна познайомилася з ним у Плисках 1892 р. Він став її акомпаніатором.

У Київському інституті шляхетних дівиць, тут вона вчилася з 1878 р., до 1883 р., Надійка Забіла багато читала, опановувала гру на фортепіано, співала в хорі, виконувала солоспіви. Відвідувала концерти піаніста Антона Рубінштейна, композитора Миколи Лисенка. Інститут закінчила із срібною медаллю.

Надія Забіла володіла високою колоратурною технікою, чудовим природним слухом. Вона була дуже короткозора і фактично не бачила диригента, але це не лише не заважало їй вступати вчасно, але і голос її повністю зливався з оркестром. Так було під час навчання в Петербурзькій консерваторії, яку закінчила 1891 р., так було все життя. Справжньою школою для Надії Іванівни стала робота в театрах Києва, Тифліса, Петербурга, Харкова в 1893-1896 рр. Вона співала в операх Гуно, Вагнера, Бізе, Чайковського, Рубінштейна, Верді, Направнина, Римського – Корсакова. В пресі – лише схвальні відгуки про її творчість. Партії Маргарити, Тетяни, Ельзи, Людмили, Марії, Шемаханської цариці – шедеври російського оперного мистецтва.

2 січня 1896 р. Надія Іванівна виступала на сцені Панаївського театру в Петербурзі. Того дня давали оперу Хумпердника “Гензель і Гретель”. Надія Іванівна виконувала партію Гретель. Того вечора її чарівний голос почув художник Михайло Врубель. Він захоплено аплодував. А коли при світлі дня побачив гарненьке личко співачки, зрозумів: то – його доля. Весілля відбулось у Женеві (Швейцарія) 28 липня 1896 р. Там на гастролях перебувала наречена в складі трупи Російської Приватної опери Савви Мамонтова, а наречений – як художник. Коли випала нагода, подружжя Врубелів прибуло на хутір Плиски під Борзною. Упродовж майже шести років (1896-1902) вони гостювали тут. Михайло Олександрович багато малював у майстерні Миколи Ге, яку йому люб'язно надав Петро Ге. Дружина часто позувала Врубелю.

З 1904 по 1910 рр. художник лікується в психіатричних клініках професора Сербського у Петербурзі, Усольцева та Барі у Москві. Надія Іванівна не завжди з ним, і тоді вони листуються. А коли вони разом, Михайло Олександрович малює портрет дружини “На фоні берізок”. Це – його мрії про неї. Надії Іванівни – 37 років. А на портреті вона здається ніжною, тендітною та юною.

Коли чоловіку знову погано, Надія Іванівна втрачає голос. Їй здається, що вона більше не заспіває. Однак, коли жакливі напади божевілля на деякий час залишили Врубеля, лікарі дозволили йому переїхати до дружини в Петербург. Тут Михайло Олександрович працює над портретом Надії Іванівни “Після концерта” і костюмами для оперних вистав “Іоланта” та “Снігуронька”.

Та сталося нове лихо. Художник остаточно втратив зір. Неймовірно тяжкі дні і місяці він доживав у клініці Бара. Поступово виснажувалась і нервова система Надії Іванівни. 14 квітня 1910 р. Михайло Олександрович Врубель помер.

Після смерті чоловіка Надія Іванівна робила можливе і неможливе, аби вшанувати його пам'ять. 11 листопада 1910 р. відбувся сенсаційний концерт, присвячений Врубелю. Надія Іванівна чудово співала. Про справжнє свято для любителів гарної музики захоплено розповів журнал “Рампа и жизнь”. Блискучі концерти в Ростові, Москві, Катеринодарі. Надія Іванівна мала вигляд привабливої жінки, співала натхненно. І ніхто не здогадувався, що привабливість та йшла від хвороби. Таке буває інколи із хворими на туберкульоз.

Того липневого дня 1913 року вона співала особливо гарно романси Римського – Корсакова. Прийшла додому збуджена, щаслива, із великим букетом квітів. Ганна Олександрівна, сестра чоловіка, яка упродовж десяти років завжди була поруч із співачкою, обняла її, поцілувала. А опівночі після півгодинного нападу Забіла Надія Іванівна померла. Було їй сорок п'ять років.

Ганна Олександрівна Врубель в листі до Михайла Гнесіна писала, що Надія Іванівна “была ярким золотым лучом в моей жизни, который угас безвозвратно”. Вона засобом музики відкрила своєрідну чарівність Врубелівського стилю. Однак про творчість самої Надії Іванівни Забіли, на жаль, сьогодні знають лише спеціалісти.

ЛІТЕРАТУРА:

- ЗАБЕЛА – ВРУБЕЛЬ НАДІЯ ІВАНІВНА (1.IV. 1868 –4.VII. 1913) //Мистецтво України: Біогр. довідн. / За ред. А.Б.Кудрицького. – К., 1997. – С.245.
- БАРСОВА Л. Н.И. Забела-Врубель: Глазами современников. – Ленинград: Музыка, 1982. – 120 с.
- ВРУБЕЛЬ М.А. : Альбом репродукцій / Предисл. Е. Журавлевой. – 2-е изд. – М.: Изобразит. искусство, 1971. – [4с.] : портр.
- Лл. 10: Портр. Н.И. Забіли.
- ВРУБЕЛЬ: Переписка. Воспоминания о худож. / Сост. и коммент. Э.П. Гомберг – Вержбинской и Ю.Н. Подкопаевой; Авт. вступ. ст. Э.П. Гомберг – Вержбинская. - М. – Л.: Искусство, 1963. – 362 с.: ил.
- С.36-37: Про портр. Н.И.Забіли, створений худож. у 1898р. на хут.Плиски Борзнян. пов.
- ГОМБЕРГ – ВЕРЖБИНСКАЯ Э.П. ВРУБЕЛЬ.– М.: Искусство, 1959.– 79 с.: 31 л. ил.
- Лл. 25: Портр. Н.И. Забіли. 1898 р.
- ДЕРЖАНОВСКИЙ В.В. Царевна: Памяти Н.И. Забелы-Врубель //Музыка. – 1913. – 29 июня (№ 136).
- РАКИТИН В. Михаил Врубель. – М.: Искусство, 1971. – 103 с.
- С. 80: Портр. Н.И. Забіли на тлі берізок. Деталь. 1904 р.
- СТУДЬОНОВА Л. Муза художника Врубеля //Студьонова Л. Чернігівки в житті славетних. – Чернігів, 1996. – С.44-50.
- ФИНДЕЙЗЕН Н.Ф. Современные артисты: Надежда Ивановна Забела // Рус. муз. газ. – 1900. - № 4. – С.2.

5 ТРАВНЯ

175 РОКІВ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ

Г. БАРВІНОК (1828-1911) – УКРАЇНСЬКОЇ ПИСЬМЕННИЦІ.

“ТИ – МОЄ ТВОРИВО”.

Олександра Михайлівна Білозерська народилася на хут. Мотронівка Борзнянського повіту в дворянській родині, яка мала свій герб. Михайло Васильович та Мотрона Василівна Білозерські, батьки Олександр, своєю вдачею та побутом були близькі до простого народу. Їхні діти зростали серед народних пісень і переказів. У подружжя Білозерських було три дочки і шість синів. Виховувалися вони вдома. Після домашнього навчання хлопці здобували освіту в Харкові, Києві та Петербурзі, а сестри – у приватних пансіонах Конотопа та Полтави. Перебування Олександр Білозерської у пансіоні Ольги Козакової виявилось коротким. Після смерті Ольги Іванівни дівчина повернулася додому. Допомогала матері по господарству, працюючи під опікою трудолюбивої ключниці Уляни.

24 грудня 1845 р. брат Олександр Василь Білозерський привіз до Мотронівки з Києва друга Пантелеймона Куліша, званого письменника, аби разом провести тут Різдвяні свята. Потому Куліш часто проводив канікули в Мотронівці з милою його серцю Сашею. А в січні 1847 р. вони одружилися. За участь у Кирило-Мифодіївському товаристві Пантелеймон Куліш і Василь Білозерський були заарештовані. Олександра Михайлівна важко пережила цю драму. Щодня ходила на побачення з ним, щоб підтримати морально. Завдяки її старанням Куліша заслали не до Вологди (вона знала, що чоловік не витримає північного клімату), а до Тули. Разом повернулися в Україну, налагодили господарство на хут. Баївщина, а згодом оселилися в Мотронівці.

Упродовж шести років Пантелеймон Куліш перебував у полоні нових захоплень, розчарувань, повернень і розлук. Весь свій чоловічий запал він віддавав іншим жінкам – Марку Вовчку, Олександрі Милорадович, Парасці Глібовій, Ганні Рентель. А Олександра Михайлівна терпляче чекала і дочекалась: Пантелеймон Куліш назавжди повернувся до неї, дарма, що писав ось ці рядки Олександрі Милорадович: “Я вже одрікся од щастя сімейного, од того щастя, щоб жити у одній хаті з тим, кого любиш”. Відбулось примирення, і Куліші оселилися в Петербурзі. Тут у започаткованому Пантелеймоном Олександровичем альманасі “Хата” відбувся літературний дебют його дружини під псевдонімом Ганна Барвінок.

Свої оповідання вона писала ще до заслання Куліша. Підписувала прізвищем Нечуй-Вітер. У Петербурзі знову взялася за перо. Так в українській літературі з’явилася оригінальна письменниця Ганна Барвінок. Творчість Олександрі Михайлівни – це етнографічно-побутова проза, оповідання романтичного характеру, пов’язані з літературною обробкою народних легенд, переказів, казок (“Сирітський жаль”, “Не було змалку, не буде й до останку”, “Хатне лихо”).

У 80-х рр. XIX ст. ім'я Ганни Барвінок стає популярним в Україні. Окремими виданнями у Київському видавництві Іогансена побачили світ твори Олександри Михайлівни “Наш дід і піп”, “ Сирітський жаль”, “Хатне лихо”. Журналом “Киевская старина” (1884-№6) видруковано її спогади про Миколу Костомарова. В альманасі “Перший вінок”, виданому на кошти О.Пчілки та Н. Кобринської, також опубліковані оповідання Ганни Барвінок. Композитор Микола Лисенко в захопленні від її творів. Про це він писав Кулішеві. А Пантелеймон Олександрович говорив дружині: “Ти – моє твориво”. Це ж він придбав їй псевдонім Ганна Барвінок (так стверджував львівський журнал “Зоря” 1890 р.) і опублікував перші твори в альманасі “Хата” 1860 р.

Ганна Барвінок все життя була добрим генієм Пантелеймона Куліша. Вона наполягла на тому, щоб він не витрачав час на господарські справи, а займався літературною творчістю. Завдяки їй нам у спадок залишилися не лише поетичні і прозові твори, а й переклади українською мовою Шекспіра, Гейне, Байрона, Гете, Шіллера, талановито здійснені П. Кулішем. У цьому ж ряду повний український переклад Біблії.

Ганна Барвінок померла на хут. Мотронівка. Її поховали в гаю на околиці с. Оленівки Борзнянського району біля П. Куліша і брата В.Білозерського. На могилі надгробна плита з білого мармуру. У 1969 р. на честь трьох діячів української культури встановлено обеліск з граніту.

ЛІТЕРАТУРА:

ЗЕЛЕНСЬКА Л. “Увесь світ любив і мене” //Жінка. - 1993. - №8 – С.6-7.

ЗЕЛЕНСЬКА Л. Ганна Барвінок: (Життєпис на основі епістолярної спадщини). – Чернівці: ДКП РВВ, 2001 – 130 с.

ЛОБОВИК І. Квітка з весільного вінка: (Про Ганну Барвінок – дружину П. Куліша) //Газ. для жінок. – 1993. - №7; №8 (серп.).

ОЛІЙНИК О. Возз’єднаний експонат //Просвіта. – 1997. –18 січ.

В музеї – заповіднику М. Коцюбинського знайдено закінчення листа В.Тарновського до Г. Барвінок.

ПУЛЮЙ І. Кілька споминів про Куліша і його дружину Ганну Барвінок //Основа. – 1997. - №32. – С.23- 73.

РУСОВА С. Ганна Барвінок: (Олександра Михайлівна Кулішева) (1828-1911) //Русова С. Наші визначні жінки: Літ. характеристики – силиюсти.– Винніпег (Канада), 1945. – с. 42-49.

ЯЩЕНКО В. Повернення Ганни Барвінок: (До 165-річчя з дня народження письменниці) // Вісті Борзнянщини. – 1993. – 15 трав.

БАРВІНОК ГАННИ могила // Чернігівщина: Енцикл. довідн. /За ред. А.В. Кудрицького. – К., 1990. – С.46-47.

ГАННА БАРВІНОК: (Бібліогр. список) /Скл.: Л.В. Студьонова; ред. О.І. Набок, відп. за вип. П.В. Грищенко. – Чернівці, 1993. – 7 с. (Черніг. ОУНБ ім. Короленка. Ротатор).

16 ТРАВНЯ

130 РОКІВ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ П.П. СКОРОПАДСЬКОГО (1873-1945) – ОСТАНЬОГО ГЕТЬМАНА УКРАЇНИ. ВДИВЛЯЮЧИСЬ В ОБРАЗ.

Павло Петрович Скоропадський народився у Вісбадені (Німеччина), де його мати Марія Андріївна з роду Миклашевських відпочивала на мінеральних водах. Батько хлопчика Петро Іванович Скоропадський (1834-1885) був офіцером , учасником походів на Кавказ, за що отримав низку орденів. 1865 року в чині полковника звільнився з війська. Брав активну участь у громадському житті Стародубщини (колишня Чернігівська губернія) на посту повітового предводителя дворянства. Помер і похований у Києві.

Дитячі роки майбутнього гетьмана України промайнули в родовому маєтку Тростянець на Ічнянщині. В садибі Скоропадських була велика колекція предметів української старовини, портретів визначних діячів. У сімейному житті родина Скоропадських зберігала і трималася старих українських звичаїв, які вимагали, щоб юний Павло пішов шляхом військовика. Це юнакові припало до душі. У 1886 р. Павло Скоропадський вступає до Петербурзького Пажеського корпусу і успішно закінчує його 1893 року в чині корнета. Молодого офіцера призначають на службу до Кавалергардського полку тимчасово виконуючим обов’язки командира ескадрону. Через два роки (1895) він отримує призначення на посаду полкового ад’ютанта цього полку, а в грудні 1897 р. стає поручиком.

11 січня 1898 р. Павло Скоропадський одружується з Олександрою Дурново, дочкою генерал-лейтенанта П.П. Дурново. Рід Дурново бере свій початок від сина Ярослава Мудрого Святослава II. Згодом у подружжя народилися три дочки – Марія, Єлизавета, Олена та три сини – Петро, Данило і Павло.

З початку російсько-японської війни 1904-1905 рр. майбутній гетьман виїздить з Петербурга на фронт. Пройшов шлях від осавула козачого полку і до командира 5-ї сотні 2-го Читинського козачого полку Забайкальського козачого війська до ад'ютанта головнокомандувача військами на Далекому Сході генерала Ліневича, теж чернігівця.

У грудні 1905 р. російський імператор Микола II призначає П.П.Скоропадського своїм флігель-ад'ютантом, з наданням військового звання полковника. У вересні 1910 р. полковник Скоропадський призначається командиром 20-го драгунського Фінляндського полку, лишаючись флігель-ад'ютантом царя. Проте невдовзі, у квітні 1911 р., його призначають командиром лейбгвардії Кінного полку, а 25 березня 1912 р. полковнику Скоропадському було присвоєне звання генерал-майора і зараховано до імператорського полку.

Під час Першої світової війни Павло Петрович нагороджувався Георгіївською зброєю і всіма орденами до Святого Володимира 4-го ступеня включно. Після отримання влітку 1916 р. чину генерал-лейтенанта Скоропадський приймає командування 34-м армійським корпусом. Сталося це 22 січня 1917 р. Корпус розташовувався на терені України.

З березня 1917 р. особа нащадка гетьманського роду, бойового генерала Павла Скоропадського мала неабияку популярність. У жовтні 1917 р. в Чигирині на З'їзді Вільного козацтва його було обрано отаманом. Перший Український корпус (таку він тепер мав назву) генерала Скоропадського перейшов на бік Центральної Ради.

Коли більшовики у січні 1918 р. зайняли Київ, Павло Петрович переховувався в місті. А тим часом на мирних переговорах у Брест-Литовську Центральна Рада покликала на допомогу в боротьбі з Червоною Армією німецькі та австро-угорські війська. У березні 1918 р. Центральна Рада повернулася до Києва.

Павло Скоропадський – організатор опозиційного руху. 29 квітня 1918 р. Всеукраїнський з'їзд хліборобів обрав його гетьманом України. В ніч на 30 квітня гетьманські офіцери зайняли всі найважливіші установи Києва.

Сім з половиною місяців Гетьманщини відзначалися відносним спокоєм і відновленням господарства.

Після повалення гетьманської влади Павло Скоропадський переховувався в столиці, а потім перебрався до Берліна. Його заходами в 1925 р. засновується Український науковий інститут при Берлінському Університеті, який відіграв велику роль у розвитку української науки і культури на еміграції. Прибічники гетьмана об'єдналися у “Союз гетьманців-державників”. Протягом 1938-1941 рр. Скоропадський намагався згуртувати всі українські сили в діаспорі. Він не поділяв надій деяких емігрантських угруповань, що німці відновлять українську державність.

Павло Скоропадський не встиг завершити організаційне та ідеологічне формування українських емігрантських кіл. 16 квітня 1945 р. під час бомбардування станції Платлінг поблизу Мюнхена його було смертельно поранено. Він помер 26 квітня в шпиталі монастиря Меттен.

Без перебільшення можна констатувати, що Павло Скоропадський – один з яскравих героїв української визвольної боротьби 1917-1921 рр. Його “Спогади”, що побачили світ окремим виданням 1995 р., є цінним документом історії, який засвідчує, що розбрат в українському суспільстві, відсутність національного компромісу не сприяли збереженню української державності 1917-1920 років. І доля Павла Скоропадського, і його “Спогади” – своєрідні нам попередження.

ЛІТЕРАТУРА:

СКОРОПАДСЬКИЙ П. Спогада: Кінець 1917 – груд. 1918 /Гол. ред. Я.Пеленський. – Київ-Філадельфія, 1995. – 493 с.: іл.

АНТОНОВА В. Ювілей гетьмана //Гарт.– 1993.– 21трав.– С.2.

Міжнар. наук. – практ. конф. з нагоди 120-річчя останнього гетьмана.

БУШАК С. Великий будівничий //Київ. – 1998. - № 11. – С.153-157.

ДЕЙНЕНКО І. Останній гетьман України //Трудова слава.– 1992.– 8квіт., 15квіт., 18квіт., 22квіт., 25квіт., 30квіт., 6трав., 9трав.

Родина Скоропадських і Чернігівщина.

СКЕЛЬЧИК С. “Я кликав вас під булаву ...” // Наука і сусп.-во.– 1993.- № 3/4. – С.24-28.

І МАЛИ ДЕРЖАВУ, і світ визнавав: Гетьман Павло Скоропадський: вдивляючись в образ //Україна. – 1996. - № 1. – С. 32, Зс. обкл.

КУРАС Г. Петро Дорошенко та Павло Скоропадський //Сіверян. літопис. – 1997. - № 3. – С.3-9.

КУРДЮК М. Дочка гетьмана [відвідала колишній маєток свого батька у Тростянці] // Сіл. вісті. – 1991. – 2листоп.

ПАПАКІН Г. Засновники роду Скоропадських //Історія України.– 2002.- № 2 (січ.).– С.1-4.

РЕЄНТ О. Нариси з історії Української революції. – [К., 2000]. - 80с.: іл. – (Додаток до газ. “Історія України”). – 2000. - № 29-32 (серп.).

Є розд. – штрихи до портр. П. Скоропадського.

СКОРОПАДСЬКА – Отт О. “Український нарід мусить знати свою історію ...” / Інтерв’ю з дочкою гетьмана //Арх. України. – 1992. - № 1-3. – С.72-74.

ЦАЛИК С. Мисливець на людей: Зрікшись влади Скоропадський врятував собі життя //Політика і культура. – 2000. - № 7. – С.32-33.

Істор. нарис про чекіста Я. Блюмкіна (1900-1929), уродження Сосниці, котрий на поч. листоп. 1918 р. одержав завдання ліквідувати гетьмана.

ЧЕРНЯКОВ С. Науковці про Скоропадського //Сіверщина. – 1998.– 30трав. – С.2.

ІІ Міжнар. конф. ”Гетьман Павло Скоропадський та Українська Держава 1918 р.”, яка проходила в Чернігові за участю дочки гетьмана.

19 ЧЕРВНЯ

165 РОКІВ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Ю.Я. ФЕДЕРА (1838-1909) – ЛАТИСЬКОГО ЖИВОПИСЦЯ.

ЙОГО ПАМ’ЯТАЄ ЧЕРНІГІВЩИНА.

Юлій Янович Федер (Феддерс) народився в родині корчмаря неподалік від стародавнього замку Кокнесе на березі веселої річки Персе. Це, як їхати до Риги. Корчма та її хазяїн Яніс Феддерс були знаними і поважаними в окрузі. Хлопчик у нього ріс гарний, здоровий, зацікавлений всім, що відбувалося навколо нього. Юлій любив слухати латиські народні пісні, розповіді про старовину. Читати і писати навчався вдома. Потім Юлій став учнем кокнеської волосної школи. Тут він вперше побачив кольорові ілюстрації, яких багато було в дитячих книжках. Малюнки викликали у хлопчика захоплення. І от тоді він вперше спробував намалювати фарбами берег рідної Персе. Вчителі сказали батькам, що Юлій обдарована дитина і його треба вести до Ризької школи.

Яніс Феддерс влаштував свого сина в Домську школу, де викладання велося німецькою мовою. Вчителем малювання був Розенберг. Роботи юного художника йому сподобались. З інших предметів хлопчик навчався добре. Швидко збігли шкільні роки.

Восени 1858 р. Юлій Феддерс вступив до Петербурзької Академії мистецтв. Його товаришем по навчанню і другом став І.І. Шишкін – майбутній відомий російський художник. Вони разом їздили на острів Валаам, разом одержували перші нагороди за вааламські етюди. Юлія Феддерса двічі було відзначено срібною медаллю.

22 липня 1863 р., коли помер його батько, Юлій Янович одержав атестат, який давав йому звання некласного художника. Феддерс мав право викладати креслення і малювання в середній школі. Він поїхав до рідної Латвії. Оселився в м. Митаві. Влаштувався вчителем малювання в місцевому реальному училищі. Незабаром одружився і вперше виїхав у Швейцарію, щоб змалювати краєвиди цієї дивовижної країни.

У 1868 р. Юлій Феддерс виступив на річній Академічній виставці у Петербурзі з картиною “Развалины Кокенгузенского замка”. За це полотно він отримав звання класного художника 3-го ступеня. Одним з перших Феддерса поздоровив А.І. Куїнджі. Це було справжнє визнання його таланту.

У 1874 р. художник взяв участь у міжнародній виставці, яка відкрилася в Лондоні. На ній було представлено картину “Смерч”, за яку Феддерсу присудили іменну медаль. Цю роботу купив для своєї колекції персидський шах. Грошей вистачило для того, щоб відвідати картинні галереї Іспанії, Норвегії і Швеції. Художник повернувся додому збагачений духовно і творчо.

Потім – відвідини Німеччини, відомої Дрезденської галереї, багато цікавої роботи. І раптом – пропозиція Петербурзької Академії художеств отримати посаду вчителя малювання у

Белгородському учительському інституті. Феддерс погодився. У Белгороді він прослужив десять років. 24 травня 1880 р. сталася знаменна подія в житті художника. Йому було присвоєно звання академіка живопису.

То був період найвищого розквіту творчості Юлія Феддерса. У 80-х-90-х рр. XIX ст. він піднявся до найвищого рівня реалістичного живопису.

У 1905 р. його молодший син Георгій вирішив вступити до Ніжинського історико-філологічного інституту. У вересні цього ж року вся родина Феддерсів переїхала до Ніжина. Зняли дві кімнати в скромному будиночку на Грецькій вулиці. Феддерси пережили події, пов'язані із “кривавою неділею”. Юлій Янович переживав не кращі часи. Хворів, продовжував писати картини. Виставлявся в Ризі, але без успіху. Повернувся до Ніжина. Влітку 1908 р. з сім'єю оселився у Кокнесі, на батьківщині. Насолоджувався природою, багато малював.

19 червня 1908 р. художник відзначив своє 70-річчя. Після дня народження погіршився його стан здоров'я. Феддерси повернулися до Ніжина. Там на нього вже чекала санітарна карета. Відомий ніжинський лікар Галицький оглянув хворого і сказав, що потрібна операція: у січовому міхурі – камінці.

Юлія Яновича відвезли до клініки професора Малиновського в Києві. У серпні 1908 р. йому успішно зробили операцію, і художник за два тижні повернувся до Ніжина. Проте радість була короткочасною. Феддерс захворів на жовтяницю. Почалося запалення шлунку. Лікарі були бессилі.

19 січня 1909 р. відомий художник, академік живопису Юлій Іванович Феддерс помер у злиднях, забутий всіма, окрім його близьких людей.

Студенти Ніжинського історико-філологічного інституту несли на руках домовину з тілом художника цілий квартал, а потім її поставили на катафалк. На могилі встановили металевий хрест з написом: “Академік Юлій Іванович Феддерс. 19.VI.1838-19.I.1909”.

На фасаді будинку №7 по вул. Гоголя, де в 1905-1909 рр. мешкав Феддерс, встановлено меморіальну дошку з мармуру.

У 1985 р. в Ніжинському краєзнавчому та Чернігівському художньому музеях відкрилась виставка творів Феддерса, створених ним у Ніжині.

У 1988 р. ніжинці урочисто відзначили 150 років від дня народження Ю.Я. Феддерса. На святкування прибули гості з Латвії. Серед них – науковці Державного художнього музею в Ризі, в експозиції і фондах якого збережено понад сто творів фундатора латиського реалістичного пейзажного живопису. Завдяки Феддерсу і сьогодні не втрачаються зв'язки із Латвією, де народився видатний художник.

ЛІТЕРАТУРА:

- ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ Г. Його пам'ятають Латвія і Україна //Десн. правда. – 1984. – 18 лип.
- ЗІЛЬБЕРМАН Е. Гості з Латвії [в Ніжині з нагоди 150-річчя худож.] //Десн. правда. – 1988. – 9 серп.
- ЗІЛЬБЕРМАН Е. Невідомий етюд Ю. Феддерса: Знахідки //Десн. правда.– 1996.– 7 листоп.
- ЗІЛЬБЕРМАН Е. Латвійському художнику [пам'ятник у Ніжині] //Культура і життя.– 1987.– 20груд.– С.2.
- ЛИТВИНЕНКО Н. Його пам'ятає Чернігівщина //Сіл. вісті.– 1984.– 26лип.
- РОМАНІКА М. Чарівні пейзажі Феддерса //Сіл. вісті.– 1986.– 21січ.
- ФЕДДЕРС Г.Ю. Большой художник: (О моём отце Юлии Ивановиче Феддерсе) //Феддерс Г.Ю. Незабываемое.– Рига, 1963.– С.305- 331.
- ФЕДДЕРС Г.Ю. Переезд в Нежин. Выставка в Риге. Последние дни художника //Феддерс Г.Ю. Течёт река Персе ... - Рига, 1969.– С.170- 197.
- ФЕДЕРУ Ю.А. Меморіальна дошка у Ніжині // Чернігівщина: Енцикл. довідн.– К., 1990.– С.828.
- ФЕДЕР ЮЛІЙ ЯНОВИЧ (19.VI.1838 – 1.I.1909) //Мистецтво України: Біогр. довідн. /За ред. А.В. Кудрицького.– К., 1997.– С.601.

3 СЕРПНЯ
175 РОКІВ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ
С.І. ПОНОМАРЬОВА (1828-1913) – ВИДАТНОГО

ПЕДАГОГА, ВИДАВЦЯ І БІБЛІОГРАФА. “Я КНИГУ ПАЧЕ ХЛЕБА И СОЛИ ПРЕЕМЛЮ”.

Степан Іванович Пономарьов належить до яскравих постатей діячів української культури. На жаль, його життєвий і творчий шлях недостатньо вивчений. Скупі літературні джерела засвідчують, що С.І. Пономарьов народився в м. Конотопі Чернігівської губернії (тепер Сумська область) в родині службовця. Закінчив повітову школу, вчився в Ніжинській гімназії. Вищу освіту здобув на історико-філологічному факультеті Київського університету 1852 р. Спочатку заробляв на шматок хліба приватними уроками. Згодом переїхав до Москви, де написав кандидатську працю “Исследования о русской журналистике”. Захищав її в Києві. С.І.Пономарьову було присуджено ступінь кандидата історико-філологічних наук.

У листопаді 1855 р. молодий вчений дістав посаду “молодшого вчителя” російської мови в Полтавській гімназії. Згодом викладав у кадетському корпусі. Педагогічна робота приваблювала С.І.Пономарьова. Він створив кілька навчальних посібників. Водночас розпочав збирати особисту бібліотеку, яка в 1863 р. складалася із 3000 томів.

У 1867 р. Степан Іванович тяжко захворів, що змусило його наступного року піти у відставку з кадетського корпусу. Оселився в Києві, куди перевіз свою бібліотеку (5000 т.).

В столиці Пономарьов прожив до 1872 р., інколи відвідував Конотоп. У цей період захопився бібліографічною роботою. Створив ґрунтовну бібліографію М.О. Максимо-вича, підготував до друку матеріали до бібліографії літератури про Ломоносова. Змістовні літературознавчі та бібліографічні наукові праці Пономарьова з'являються на сторінках поважаних часописів типу “Киевская старина” і “Новое время”.

У серпні 1874 р. Степан Іванович оселився в Конотопі, в будинку сестри. Жилося йому важко, бракувало коштів. Однак він не кидав улюбленої роботи. Спеціалістами підраховано, що Степан Іванович відредагував і видав понад 700 праць. Серед них – багато бібліографічних.

С.І. Пономарьов підготував до видання твори відомого російського поета М.О. Некрасова. Степан Іванович присвятив кілька своїх літературно-бібліографічних праць творчості Тараса Шевченка, Миколи Гоголя, Олександра Лазаревського, тощо.

Дослідник співробітничав із “Черниговскими епархиальными известиями”. На сторінках цього часопису опубліковані унікальні історико-краєзнавчі праці Пономарьова “Земляки: (Достопамятные уроженцы Черниговской земли)”, “Летопись церкви во имя Успения Пресвятыя Богородицы в г. Конотопе”, “Исторический очерк воспитания девиц духовного звания (1086-1856)”, тощо. С.І. Пономарьова було обрано почесним членом імператорського православного Палестинського Товариства.

У 1900 році виповнилося 50 років його літературної діяльності. Однак Степан Іванович приховав цю знаменну дату не лише від громади, але й від своїх знайомих, рідних і близьких.

Проте 2 жовтня 1902 р. цей ювілей все-таки відсвяткували. Журнал “Новое время” розповів своїм читачам про ювілейні урочистості, присвячені 50-річчю науково-літературної діяльності С.І. Пономарьова. Він отримав поздоровлення від обер-прокурора Св. Синоду К.П. Победоносцева, Київського університету, віце-президента АН академіка Шахматова, професорів Ніжинського історико-філологічного інституту М.Я. Грота, М.М. Бережкова, видавця Суворіна, російського історика професора Сергія Платонова (народжений у Чернігові) та ін.

“Черниговские епархиальные известия” видрукували перелік духовної літератури, яка належала перу С.І. Пономарьова. До цього переліку увійшли поетичні твори і церковні пісні, автором яких був Степан Іванович.

Після ювілею стан його здоров'я значно погіршився. В жовтні 1913 р. Степан Іванович опинився на лікарняному ліжку. Він помер 31 жовтня 1913 р. Поховали С.І. Пономарьова на цвинтарі парафіяльної церкви Успенія Пресвятої Богородиці в Конотопі.

Невдовзі в Москві вийшла книга, присвячена талановитому дослідникові. Але сьогодні вона відома лише фахівцям.

Трагічною виявилася доля Пономарьовської книгозбірні. Степан Іванович подарував її Конотопському земству, а там її розпорошили по різних учбових закладах. Навіть до в'язниці потрапили деякі книжки.

Тривалий час ім'я С.І. Пономарьова замовчувалось. Можливо, це було пов'язано з тим, що його онук Іван Іванович Радченко, член більшовицької партії з 1898 р., агент і розповсюджувач ленінської “Искры”, був репресований у 1937 році.

С.І. Пономарьов був справжнім подвижником книги. Його слова “Я книгу паче хлеба й соли преемлю” сьогодні, в епоху електронних засобів інформації, набувають особливого значення.

ЛІТЕРАТУРА:

ПОНОМАРЕВ С. Нежинский журнал Н.В. Гоголя //Киев. старина.– 1884.- № 5.– С.143-146.

ПОНОМАРЕВ С. Земляки: (Достопамятные уроженцы Черниговской земли). Посвящается графу Гр. А. Милорадови-чу //Прибавление к Черниг. епарх. известиям.– 1898.- №14. – С.571- 576.

ПОНОМАРЕВ С. Летопись церкви во имя Успения Пресвятыя Богородицы в г. Конотопе //Прибавление к Черниг. епарх. известиям.– 1902.- № 2.– С.76-84; № . – С.264-268; №12.– С.401- 406; №14.– С.472- 479; № 16.– С.547- 553; № 18. – С.613- 617; № 20.– С.680- 689.

С.П. ИСТОРИЧЕСКИЙ очерк воспитания девиц духовного звания (1086-1856) //Прибавление к Черниг. епарх. известиям.- 1911.- №3.– С.97-110.

Це рец. на кн. Е.І. Лихачової “Материалы для истории женского образования в России, от 1086 до 1856г., в трех книгах.” Можна припустити, що авт. рец. С. Пономарьов. Наводить маловідомі факти жіночої освіти на Чернігівщині з часів князя Михайла Чернігівського.

БОГУШ І. Сторінка братнього єднання //Десн. правда.– 1984. –15лют.

ДУДКО В. Вінок пам'яті з Конотопа //Україна.– 1981.- №50.– С.14.

И.Л. ЛИТЕРАТУРНОЕ пятидесятилетие //Прибавление к Черниг. епарх. известиям.– 1902.- № 21.– С.710- 715.

КОЦИРІЙ Л. Сторінки творчої спадщини Степана Івановича Пономарьова: До 170-річчя від дня народження // Вісн. Кн. палати.– 1998.- №2.– С.37- 39.

РОСЬ П.В. Видатний бібліограф: (До 170-річчя від дня народження С.І. Пономарьова) //Сумська старовина.– 1998.- №3-4.– С.83-85.

9 ВЕРЕСНЯ

175 РОКІВ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Л.М. ТОЛСТОГО (1828-1910) – ВИДАТНОГО РОСІЙСЬКОГО ПИСЬМЕННИКА. ТОЙ, ЩО ВІДІЙШОВ У ВІЧНІСТЬ.

Родовід Л.М. Толстого сягає в ті часи, коли чесний муж Індріс приїхав “из немец, из цесарские земли” в Чернігів з двома синами і тритисячною дружиною. І відбулась та подія 1353-го року. При хрещенні одержав ім'я Леонтій. Від нього пішло кілька дворянських сімей. Правнук Леонтія Індриса Андрій Харитонович переселився з Чернігова у Москву. Великий князь Василій Темний дав йому прізвисько Толстой (Андрій відрізнявся огрядністю). Так на Московії з'явилися відомі люди з прізвищем Толсті.

Лев Миколайович Толстой веде свої коріння від Андрія Васильовича Толстого – воєводи, котрий відзначився добре організованою обороною Чернігова проти військ гетьмана Івана Брюховецького. За це став думним дворянином. Після Чернігова (тут А.В. Толстой був воєводою у 1665-1669рр.) ніс окольничу службу.

По лінії матері письменник належав до славного роду князів Волконських, започаткованого Чернігівським князем Михайлом Всеволодовичем.

Отримавши відповідну домашню освіту, Лев Толстой навчався у Казанському університеті упродовж 1844-1847 рр. Потім – військова служба, участь у Кримській війні 1853-1856 рр. Офіцер Толстой відрізнявся мужністю і хоробрістю. Він по-людськи ставився до солдатів. Був людиною вразливою. Пережитого на війні вистачило Толстому на все життя і знайшло відображення у “Севастопольських оповіданнях”, повістях “Козаки” і “Хаджі-Мурат”, романі “Війна і мир”.

Ці твори принесли світову славу письменникові, як і автобіографічна трилогія “Дитинство”, “Отроцтво”, “Юність”, романи “Анна Кареніна”, “Воскресіння”.

Л.М. Толстой непогано знав життя. Коли став зрілою людиною, він замислився над сенсом свого існування. Його гнітило, що є люди, котрі працюють на нього, і, насамперед, яснополянські селяни. Вихід знайшов у тому, що почав роздавати їм землі. Л.М. Толстой закликав людей свого кола самовдосконалюватись. Заклик письменника почули й чернігівські поміщики.

А селянин Й.С. Копил з с. Нова Басань Бобровицького повіту налагодив з Львом Миколайовичем листування. Воно відображено у 90-томному зібранні творів письменника. Толстой цікавився життям українського народу, його культурою. Виявляв інтерес до творчості Г.С. Сковороди і Т.Г. Шевченка. Був особисто знайомий з М. Вовчком, Д.І. Яворницьким, листувався з

ними. Образи українців введено в ранніх оповіданнях Толстого “Рубання лісу”, “Севастополь у серпні 1855 року” та ін. В оповіданні “Два діди” письменник правдиво змалював картини народного побуту українського села. На основі сюжету української легенди “Святий і чорт” написав народне оповідання “Старий у церкві”.

У 1876 р. близька до Толстого духом людина, відомий російський художник Микола Ге залишив столичний бомонд і разом із сім’єю оселився в мастку на хуторі Плиски Борзнянського повіту Чернігівської губернії. Микола Миколайович поділяв толстовство і втілював його в життя. Художник обрав для себе фах пічника, отримуючи за роботу у селян вишні або шматок хліба.

У жовтні 1884 р. Лев Миколайович відвідав свого друга на хуторі (нині с. Шевченка Бахмацького району). Побував у с. Івангороді тепер Ічнянського району. Разом із художником Ге завітав до земської лікарні, яка містилася в відвідали Лев Толстой і Микола Ге, на їх честь встановлено меморіальну дошку. Вона символізує дружбу двох видатних людей, яка й сьогодні хвилює.

Першого червня 1894р. М.М. Ге раптово помер. Ось як відгукнувся на його смерть Л.М. Толстой: “Получил ужасно поразившее всех нас известие о смерти моего бесценного друга Н.Н. Ге. Это был очень большой человек, наивный и «детик», как все гениальные люди”. Ці слова можна віднести й до самого Льва Миколайовича.

Восени 1910 р. письменник пішов з дому, аби все-таки відшукати істину, до якої тяглася його душа. Але застудився і тяжко захворів. Чернігівська громадськість з болем зустріла цю жалобну новину. Просвітяни на чолі з М. Коцюбинським надіслали на ім’я письменника листа-підтримку. Проте хвороба перемогла, адже виснажений організм Льва Миколайовича не здатний був з нею боротися, і він помер.

Чернігівське земство схвалило рішення про вшанування пам’яті видатного письменника шляхом видання його творів для народу, а в 1919 р. колишня Підмонастирська вулиця в Чернігові перейменована на честь Л.М. Толстого.

ЛІТЕРАТУРА:

АБРАМОВ И. Толстовство среди крестьян на Черниговщине: (По личным воспоминаниям) //Л.М. Толстой: К 120-летию со дня рождения (1828-1848). Летописи. – М., 1948. – Кн.12-я.– С. 464- 465.

ГУСЕВ Н.Н. Летопись жизни и творчества Льва Николаевича Толстого. 1828-1890. – М.: Гослитиздат, 1958. – 836с.

С.11-13: Про черніг. коріння письменника.

ДОКЛАД ПРЕДСЕДАТЕЛЯ собрания об увековечении памяти Л.М.Толстого //Журн. заседаний зем. собрания 46-й, очередной сессии 1910 года, состоявшейся 1-15 дек. 1910 г. – Чернигов, 1911. – С. 10.

ДУДКО І. Чернігівські адресати: (До 150-річчя від дня народження Л.М. Толстого) //Комс. гарт. – 1978. – 9 верес.

ІВАНОВ А. На Чернігівській сцені [п’єси Л.М. Толстого] //Десн. правда. – 1978. – 9 верес.

Охоплюється перша пол. ХХ ст.

КОЦЮБИНСЬКИЙ М. До Льва Толстого: [Лист від мешканців Чернігова. 1901р.] //Твори: В 6-ти т. – К., 1961. – Т. 5.– С.449.

ПОРУДОМИНСКИЙ В. Николай Ге. – М.: Искусство, 1970. – 270с.: ил. – (Сер. “Жизнь в искусстве”).

С.177-180: Перебування Л. Толстого на хут. Плиски Борзнян. пов. у худож. М. Ге.

ПРИВІТАННЯ УКРАЇНЦІВ Льву Толстому: (За невиданими матеріалами) / Публ. і передм. С.М. Брейтбурга //Рад. літературознавство.– 1959. - № 2. – С.132-135.

Опубл. привітання жителів Чернігова (1901).

РЯБЕНКО І. Він добре знав наш край //Десн. правда. – 1978. – 8 верес.

ШЕВЕЛІВ Б. Відгомони життя і творчості Льва Толстого в Чернігівських установах: (З нагоди 100-річчя з дня народження Л. Толстого) //Україна. – 1929. – Берез. – квіт.– С.71-80.

За док. Черніг. арх.

ТОЛСТОГО ЛЬВА вулиця в Чернігові. Толстому Л.М. та Ге М.М. меморіальна дошка в Івангороді Ічнянського району //Чернігівщина: Енцикл. довідн. /За ред. А.В. Кудрицького. – К., 1990.– С.801-802.

21 ВЕРЕСНЯ
60 РОКІВ ТОМУ (1943) ВІЙСЬКА
ЦЕНТРАЛЬНОГО ФРОНТУ ВИЗВОЛИЛИ
ЧЕРНІГІВ ВІД ФАШИСТСЬКИХ ЗАГАРБНИКІВ.
СТРАЖДЕННЕ МІСТО.

Два роки Чернігів перебував під владою чужоземних гнобителів – з 9 вересня 1941 р. до 21 вересня 1943 р. За цей час фашисти знищили промислові об'єкти, комунальне господарство, пам'ятки архітектури. Горіли П'ятницька церква, Успенський собор Єлецького монастиря, в якому окупанти створили стайні для коней. Вибухнули у повітря будинки двох інститутів – педагогічного та фізичних методів імені Воровського. Повністю знищений обласний драматичний театр імені Шевченка. На центральних вулицях міста житлові будинки перетворилися на каміння. Криваві драми відбулися у Яцевському та Подусівському концтаборах. Тут загинули сотні людей – військовополонені, партизани і підпільники, їхні родичі і маленькі діти, рядові чернігівці, котрі не виконували обов'язкову трудову повинність. У місті діяла підпільна організація Олександра Михайленка, до складу якої входили групи Івана Осипенка, Миколи Шарого, Матвія Дзюбенка, Григорія Іщенка, Іллі Данилова і Григорія Маркіна. У лютому 1943 р. підпільники встановили зв'язок з розвідгрупою ГРУ Червоної Армії на чолі із нашим земляком К.С. Гнідашем (Кімом). До визволення Чернігова вони працювали під його керівництвом: своєчасно викривали оборонні споруди і системи оборони противника на Десні, пускали під укис ворожі військові ешелони з живою силою і технікою, проводили іншу агентурну розвідку, використовуючи для швидкої інформації рацію. За наказом Кіма її встановили в будинку О. Кирюші по вул. Будьонного, 2. Розвіддані надходили до штабу військ Центрального фронту під командуванням маршала Рокоссовського. Саме вони розпочали Чернігівсько-Прип'ятську наступальну операцію проти німецько-фашистських окупантів 26 серпня 1943 р.

Бої за Чернігів займали особливе місце. Перш за все саме місто набувало великого значення тому, що через нього пролягали залізничні шляхи на Гомель і далі на Могильов, Минск, Овруч і Ленінград. Розвинута мережа шосейних доріг з'єднувала Чернігів з Києвом, Гомелем, Чорнобилем, Любечем та іншими пунктами дислокації німецьких дивізій. Саме географічне розташування Чернігова робило його головною базою військ противника, що діяли на театрі Центрального фронту і навіть у південних районах. Одже тому бої за Чернігів набули гострого характеру. Радянські війська зустрілися не лише з регулярними частинами німецької армії, але із угорськими полками, з батальйонами залізничної охорони і зведеними командами. Особливо жорсткими були бої останніх днів, коли радянські війська вийшли безпосередньо до прилеглих до Чернігова районів – Виблі та Піски.

Десна поблизу міста була тоді повноводою, широкою, не мала броду, болотяні підступи до неї виявилися відкритими. Переправи налаштовувалися між короткими паузами, які супроводжувалися артилерійським і минометним вогнем противника. Без підтримки радянської авіації налагодити переправи було важко.

Посилюючи натиск, війська Центрального фронту все ближче і ближче просувалися до міста. У ніч на 19 вересня бійці 148-ї стрілецької дивізії генерала Міщенка перейшли Десну і зайняли Яцево і частину села Бобровиця. Залишалось декілька кілометрів до Чернігова. Ці два села неодноразово переходили з рук в руки, але врешті-решт залишилися за радянськими військами.

Поступово німецький гарнізон у Чернігові не мав змоги чинити опір. У ніч на 20 вересня 211-а стрілецька дивізія генерала Малиновського оволоділа населеними пунктами Зайці та Андріївка. Так німці втратили залізничний шлях Чернігів-Овруч, єдину можливість відійти назад. Однак загроза оточення не припинила німецьких атак. Ворог захищався з останніх сил. І тоді на північ від Чернігова з'явилися радянські кіннотники, загрожуючи повним оточенням німецького гарнізону.

У боях під час форсування Десни і за оволодіння містом відзначилися війська генерал-лейтенанта Пухова, генерал-майора Нечаєва, генерал-лейтенанта Бондарева і льотчики генерал-лейтенанта авіації Руденка.

Дев'ять з'єднань і частин отримали найменування "Чернігівських".

21 вересня 1943р. о 21 годині у Москві відбувся салют 12 артилерійськими залпами із 124 гармат на честь визволителів Чернігова.

Іменами маршала К.К. Рокоссовського, генералів Г.А. Белова та М.П.Пухова названо вулиці цього міста на знак величезної шани за їх подвиг у вересні 1943 р.

ЛІТЕРАТУРА:

ЧЕРНИГОВЩИНА в період Великої Отчественной війни (1941-1945 гг.): Сб. док. и материалов. – К.: Политиздат України, 1978. – 419 с.

ДРАГУНОВ В. Репортаж із сорок третього //Десн. правда.– 1993.– 21верес.

Чернігівсько – Прип'ятська наступальна операція.

З ПОСТАНОВИ Чернігівського міському КП(б)У про підпільну роботу в місті Чернігові за період з січня 1942 по вересень 1943 р. //Чернигову 1300 лет: Сб. док. и материалов. – К., 1990.– С.208.

ПОЛОВЕЦЬ В. Чернігівські архівні джерела у висвітленні періоду Великої Вітчизняної війни в лекційному курсі “Історія України” //Сіверян. літопис.– 1999.- № 6.– С.110-114.

СОРОКИН В.А. Чернигов в огне войны: (1941-1943 гг.): (Докум. хроника – память): К 55-летию Победы над нем.-фашист. захватчиками. – Чернигов: РИК «Десн. правда», 2000. – 200 с.

ЧЕРНІГІВСЬКО-ПРИП'ЯТСЬКА операція 1943 //Чернігівщина: Енцикл. довідн. /За ред. А.В. Кудрицького. – К., 1990.– С.929- 930.

ШКВАРЧУК В. Фантазери з НКВС: (3 арх. УСБУ по Черніг. обл.) //Просвіта.– 1997.– 25 жовт.

Діяльність Черніг. УНКВС у 1943 р.

ГЕНЕРАЛА БЄЛОВА вулиця в Чернігові //Чернігівщина: Енцикл. довідн. /За ред. А.В. Кудрицького. – К., 1990.– С.157.

ПУХОВА ГЕНЕРАЛА вулиця у Чернігові //Чернігівщина: Енцикл. довідн. /За ред. А.В. Кудрицького. – К., 1990.– С.685.

РОКОССОВСЬКОГО ВУЛИЦЯ у Чернігові //Чернігівщина: Енцикл. довідн. /За ред. А.В. Кудрицького. – К., 1990. – С.714.

4 ГРУДНЯ

130 РОКІВ ТОМУ НАРОДИВСЯ М.М. МОГИЛЯНСЬКИЙ (1873-1942) - ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК. ПОЛУМ'ЯНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПАТРІОТ.

Упродовж багатьох десятиріч ім'я Михайла Могілянського було практично вилучено з літературного обігу. Пояснюється це тим, що письменник зазнав необґрунтованого скування, а двоє його дітей, Лада і Дмитро (теж відомі літератори), були репресовані і загинули в концтаборах.

Лише в 1988 р. завдяки сучасному письменникові Валерію Шевчуку ім'я Михайла Могілянського, його творчість почали повертатися в українську літературу.

Михайло Михайлович Могілянський народився в Чернігові в родині заступника голови окружного суду. Закінчив місцеву гімназію, навчався в Петербурзькому університеті на юридичному факультеті. Брав участь у революційному русі.

На початку ХХ ст. Могілянський працював у Городні, Чернігові, Києві, знову в Петербурзі адвокатом і журналістом.

У листопаді 1913 р. його обрали на посаду мирового судді Городнянського повіту. Наступного року у зв'язку з ув'язненням у Петербурзі (виступив на захист М. Бейліса) із суддів був увільнений. У червні 1917 р. повернувся до Городні на цю ж посаду, а в серпні Могілянського призначили заступником голови Чернігівського окружного суду. Водночас він активно займався творчою літературною і науковою працею. У 1918 р. Могілянського обрано головою Чернігівського українського видавництва “Сіверянська думка”. У 1919 р. він став головою літературного комітету Чернігівського відділу народної освіти. Не поривав Михайло Михайлович і зв'язків з Чернігівською губернською архівною комісією. Активно співробітничав в журналі “Просвещение”, який виходив 1919 р. у Чернігові. Тут надрукував кілька статей про М. Коцюбинського, Л. Українку, Івана Франка.

У 20-х-30-х рр. він активно працював на чолі комісії по створенню “Біографічного словника діячів України”.

Водночас писав художні твори. Його роман “Честь” і новела “Вбивство” викликали негативне ставлення до нього з боку влади. Ці твори не вписувалися у рамки соціалістичного реалізму.

Кілька слів про громадську діяльність Михайла Могілянського. У вересні 1917 р. працював у городнянській “Просвіті”. Був обраний гласним до Тупичівського волосного земства. У

національних колах Могілянський здобув визнання нарівні з О. Русовим, Ф. Вовком, Д. Дорошенком та О.Лотоцьким. У 1906 р. розпочав видання журналу “Український весник”, де публікувалися різноманітні статті з життя Чернігівської губернії.

Чернігівські історики Г. Курас і Т. Демченко зауважують, що Михайло Могілянський до останньої можливості намагався підтримувати зв'язки з батьківщиною. Чернігівські мотиви буквально пронизують його творчість. У кульмінаційний момент розвитку сюжету роману “Честь” виникає панорама “задніпровських лісів Чернігівщини, що розкрилась з Володимирської гірки”.

На жаль, ґрунтовного дослідження художньої спадщини Михайла Могілянського досі немає. Але сучасні літературознавці, автори невеликої кількості статей про творчість письменника, вважають, що його суперечливість, часто двоїстість у політиці позначалася й на його прозі.

Витоки українства Могілянського – у постійних і тісних зв'язках з Черніговом. Тут вперше письменник переклав твори Коцюбинського російською мовою і видав їх у Петербурзі. Так український класик знайшов своїх шанувальників серед російських читачів.

У творчому доробку Михайла Могілянського мемуари “Повість о днях моей жизни”, написані в 30-ті роки ХХ ст. Зберігаються в Державному архіві літератури і мистецтва Російської Федерації в Москві. Деякі уривки цих спогадів публікувалися на сторінках журналу “Сіверянський літопис” у 1999 році. Письменникові вдалося описати громадсько-політичне життя Чернігова на початку ХХ ст., залишити словесні портрети визначних діячів Чернігівського земства О.О. Свечина, О.О. Бакуринського, М.А. Іскрицького та ін.

Перу М. Могілянського належать статті в “Энциклопедическом словаре” Брокгауза та Ефрона про діячів української культури Л. Глібова, М. Драгоманова, П. Мирного, М. Коцюбинського та ін.

Протягом першої чверті ХХ ст. письменник жив і працював в Петербурзі й на Чернігівщині. В 1923 р. М. Могілянський переїхав до Києва, де працював в Українській Академії Наук. З 1933 р. для письменника настали важкі часи. Він змушений був переїхати до Дніпропетровська. А за три роки заарештували старшу доньку Михайла Михайловича. Він пережив неабиякий стрес, внаслідок чого виникло тяжке захворювання крові.

Останні місяці життя письменникові судилося провести в с. Велика Мурта Краснодарського краю, де 22 березня 1942 р. Михайла Михайлович помер.

Сьогодні вже ясно, що внесок Могілянського у суспільно-політичний рух, у розвиток літератури, популяризацію творчості великих українських письменників, науково-дослідницьку діяльність АН УРСР настільки значний, що він заслуговує на нашу вдячну пам'ять і вшанування. Настав час видати рукописну спадщину М.М. Могілянського.

ЛІТЕРАТУРА:

ТВОРИ М.М.МОГІЛЯНСЬКОГО

- М.М. КОЦЮБІНСКИЙ: (Отрывок) //Укр. жизнь.- 1913.- №4.- С.9- 13.
ВОЙНА и земство //Черниг. зем. неделя.- 1915.- №34.- С.1- 2.
ШЕВЧЕНКОВІ роковини 1916 року (26 лютого).-Чернігів, 1916.-С.3-5.
В ДЕВЯНОСТЬЕ годы //Былое.- 1924.- №23.- С.132- 161; №24.- С.97- 139.
Гурток самоосвіти в Черніг. гімназії.
В.САМІЙЛЕНКО в 90-х рр.: (Із спогадів) //Самійленко В. Вибрані твори /З поперед. сл., приміт. і за ред. Ол.Дорошкевича.- К.,1926.- С.247- 248.
ВБИВСТВО: (Оповідання) //Червоний шлях (Харків).- 1926.- №1.- С.50- 54.
СТРІЛ : Оповідання //Україна.- 1988.- №27.- С.8- 9.
З ТЕМНИХ джерел життя; Згуба : [Оповідання] //Літ Україна.- 1989.- блп.- С.6.
ЧЕСТЬ : Роман //Вітчизна.- 1990.- №1.- С.86- 148.
«ЧЕРНІГІВСЬКИЙ період» М.М.Коцюбинського. На підставі особистих спогадів /Вступ, приміт. і підгот. тексту: Г.М.Курас, Г.П.Степанець //Слово і час.- 1990.- №12.- С.48- 62.
КАБАРЕ «Бродячая собака» : Отрывки из повести о днях моей жизни /Публ. А.Сергеева // Минувшее: Истор. альманах.- М.- Спб., 1993.- Вып.12.- С.168- 188.

ЛІТЕРАТУРА ПРО ЖИТТЯ І ТВОРЧІСТЬ

- ДУДКО І. Публіцист, письменник, перекладач //Десн. правда.– 1973.– 8 груд.
ЖУРАВЛЬОВА Т. Діячі Чернігівського земства поч. ХХ ст.: (За спогадами М.М. Могілянського) //Сіверян. літопис.– 1999.- №4.– С.135- 139.

- ЖУРАВЛЬОВА Т. “Був полум’яним українським патріотом ...”: Діячі Черніг. земства поч. ХХ ст. в мемуарах М.М. Могилянського //Десн. правда. – 1998.– 29 груд.
- ЛЕВЧЕНКО М. Обвинувачення відкидаю...: Свідчення– спомини із слідчої справи //Вісн. НАН України.– 1996.- №3-4.– С.54- 76.
- КУРАС Г. “Підкусив” губернатора //Черніг. вісн.– 1990.– 15 листоп.– С.2.
- Діяльність М. Могилянського у складі Черніг. губерн. арх. комісії 1903-1904 рр.
- КУРАС Г., ДЕМЧЕНКО Т. “Хотілося бути в Чернігові”: (Чернігівщина в житті та творчості М. Могилянського) //Сіверян. літопис.– 1998.- № 6.– С.96- 104.
- КУРАС Г.М., Сарбей В.Г. Михайло Могилянський : “Ніколи в житті я не був націоналістом ...” //Вісн. АН УРСР.– 1990.- № 4.– С.56- 61.
- МИЦИК Ю., Денис В. Листи М. Могилянського до М. Грушевського //Сіверян. літопис.– 1999.- № 5.– С.108-119.
- 1911-1914 рр. Написані в Городні і Чернігові.
- ПОЛОНСЬКА – ВАСИЛЕНКО Н. Київ часів М. Зерова та М.Филиповича //Хроніка – 2000.– 1993. - № 1-2 (3-4).– С.117- 135.
- С. 124-127: Спогади про М.М. Могилянського.
- ЧАБАН В. Доба спалила й протекла ... //Вільна думка.– 1993.- №1-2 (січ.-лют.).– С.10-11.
- ШЕВЧУК В. Могилянські: Забута письменницька родина України //Україна.– 1988.- №27.– С.8-9.
- ШУМИЛО Н. “Життя людське – храм, а не морг!”//Вітчизна.– 1990.- №1. – С.86- 91.
- Про роман “Честь”.
- ШУМИЛО Н. Талант глибокий, багатогранний //Літ. Україна.– 1989.– 6 лип.– С.6.

22 ГРУДНЯ

170 РОКІВ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ М. ВОВЧОК (1833-1907) – УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ ПИСЬМЕННИЦІ. ЖІНКА ІЗ БЛАКИТНИМИ ОЧИМА.

У с.Єкатерининське тепер Єлецького району Липецької області в родині бойового офіцера Олександра Вілінського народилася дівчинка Марія. За свідченням Софії Русової її дід був українцем. Із самого малку майбутня письменниця чула від нього українську мову, чудові народні пісні. А в 1845-1848 рр. виховувалася у приватному пансіоні в Харкові. По закінченні навчання Маша Вілінська переїхала до Орла, де в родині своєї хресної матері Катерини Петрівни Мардовиної виховувала двох її дітлахів.

Серед гостей цього привітного будинку були письменники, чиновники, поміщики. Один з них багатий і красень Микола Єргольський з першого погляду закохався у Машу Вілінську. “Очі в неї, – згадувала Ганна Барвінок, – були гарні, голубі, великі, сама біла, рум’яна, середнього зросту, постать так собі, бо була огрядненька не по літах. Носила накидку широку (мантілю), – се й ховало її бюст”. Однак Маша відмовила Єргольському. Саме в цю компанію потрапив Опанас Маркович завдяки І.В. Павлову, приятелю М.Є. Салтикова – Щедрина. За участь у діяльності Кирило-Мефодіївського товариства Опанас Васильович перебував в Орлі на засланні. Між Вілінською і Марковичем встановилися відповідні стосунки. Взимку 1851 року вони одружилися. Марії Олександрівні було 17 років, Опанасу Васильовичу – 29. Молодята вирушили на Чернігівщину, яка для Вілінської не була чужою. У книзі її правнука Бориса Лобача – Жученка “О Марко Вовчок” є такі рядки: “Самой большой радостью для маленькой Маши были приезды отца. Отец играл на клавесине любимые Машей пьески и свои композиции. А иногда рассказывал о селах и хуторах Черниговщины, где раньше в летние месяцы стоял лагерем полк, и так увлекательно описывал украинскую степь, хаты, национальные костюмы, напевал песни, что потом, через много лет, Черниговщина предстала в воспоминаниях Маши как родина отца”.

Проте на Чернігівській землі на них ніхто не чекав. Заїхали до Кулішів у Мотронівку. Потім – до села Сорокошичі неподалік від Остра, де лісником працював брат Опанаса Васильовича. Марія Олександрівна з головою поринула в селянський побут, наслухалась стародавніх легенд про гайдамаків, разом із чоловіком записала багато народних пісень.

Нарешті дісталися Чернігова. Тут Опанас Маркович отримав посаду в «Черниговских губернских ведомостях». Родина жила скрутно. Взимку 1852 року Марія Олександрівна народила в Чернігові дочку Варю, котра за кілька тижнів померла.

На початку 1853 р. Марковичі залишили Чернігів. Марія Олександрівна більше ніколи сюди не поверталась.

Чернігівський період життя виявився насиченим для Марковичів. Вони виїжджали для збирання фольклорних матеріалів у села Чернігівщини і Полтавщини. Зокрема, побували в Борзні, Конотопі, Прилуках, Ніжині. Деяко із своїх записів Марковичі передали А.Л. Метлинському. Він вмістив їх у збірнику «Народні південно-російські пісні» (К., 1854). Фольклористична діяльність допомагала Марії Олександрівні глибше пізнати народне життя, сприяла вивченню української мови безпосередньо з народних вуст.

У серпні – вересні 1854 р. Марковичі жили в Качанівці в маєтку В.В.Тарновського. Ця подорож принесла багато нових вражень. Було записано безліч народних пісень, приказок, розповідей про селянське життя, тощо. А незабаром Опанас Васильович отримав посаду гімназійного вчителя в Немирові.

У квітні 1857 р. він надіслав П. Кулішеві товстий зошит із творами Марії Олександрівни, сподіваючись, що видавець Пантелеймон Олександрович ними зацікавиться. Так і сталося: Куліш видав їх за назвою «Народні сповідання Марка Вовчка» (Спб., 1858). Із спогадів Ганни Барвінок дізнаємось, як Марія Вілінська взяла собі цей літературний псевдонім: «Була мовчазна, мало говорила, так що трудно було узнати її розум. Може, од того Куліш і назвав її «Вовчком», що вона наче злякана, мовчуца».

Стосунки Марії Олександрівни і Пантелеймона Куліша заслуговують окремої розповіді. Варто лише зауважити, що він здійснював художню редакцію творів письменниці і видавав їх окремими книжками. Пантелеймон Куліш зробив для Марка Вовчка так багато, як ніхто ніколи ні для кого з відомих письменників не робив. А вона тільки розпочинала свій шлях у літературі.

Подружнє життя Марковичів не склалося. Вони розлучилися. До Марії Олександрівни прийшла гучна слава. Вона роками живе за кордоном, а у Опанаса Васильовича було своє життя: чиновник губернатора, переписувач документів, керуючий справами маєтку, вчитель географії в гімназії. Працював у Сосниці, Новгороді–Сіверському, Чернігові, де і помер 1 вересня 1867 року.

По смерті чоловіка про Марію Олександрівну розповідали різне. З тих, хто оточував Марка Вовчка, лише Тургенєв відчув, як їй «не легко жити на світі; але в неї багато характеру».

Головним у тих розмовах було те, що Марко Вовчок раптом зник з літературного обрїю, бо не стало на білому світі Опанаса Марковича, справжнього творця оповідань та повістей, які принесли славу Марії Вілінській.

А Софія Русова згадувала, як за тридцять років, будучи дружиною Лобача-Жученка, з яким жила у великому коханні, Марко Вовчок повернулася в Україну, до Богуслава, де прожила сім літ. У 1902 р. приїхала до Києва, «зустрілася з Науменком – на той час редактором «Киевской старины», розмовляла з ним усе тою чарівною в її устах українською мовою, передала йому ще не друковане українське оповідання “Чортова пригода” і скаржилася йому, що українські письменники “псують чудесну українську мову”.

Відомо, що М. Вовчок, не живучи в Україні підтримувала зв'язок з Чернігівщиною. Так, для “Колокола” О.І. Герцена вона передала замітку “З Чернігова”, яку було опубліковано на сторінках цієї газети 15 січня 1860 р. Дописувачем став учитель математики Чернігівської гімназії І.П. Дорошенко – відомий народник, з яким листувалася Марія Олександрівна.

На честь талановитої письменниці одна з вулиць Чернігова з 1960 р. носить ім'я Марка Вовчка.

ЛІТЕРАТУРА:

ВОВЧОК МАРКО [справж. – Вілінська Марія Олександрівна] (1833-1907) //Укр. літ. енцикл.– К., 1988.– Т.1.– С.341.

ВОВЧОК МАРКО (1833-1907) //Русские писатели: Биобиблиогр. словарь.– М., 1990.– Ч.1.– С.147-150.

БРАНДИС Е. В начале пути: Страницы жизни Марко Вовчка: (Чернигов. Черниговская знать) //Радуга.– 1966.– №3.– С.106- 109.

БРАНДИС Е. Марко Вовчок. – М.: Мол. гвардия, 1968.– 334с.– (Сер. “ЖЗЛ”).

С.38-35, 48-50: Перебування на Чернігівщині.

БРАНДИС Е. Марко Вовчок: Повість – дослідження.– К.: Дніпро, 1975.– 367 с.: іл., 1 л. портр.

С.45-51: Перебування на Остерщині.

С.47-57: 60-62, 225-227: М. Вовчок на Чернігівщині.

- ГРАБОВСЬКИЙ В. Послання із сузір'я Орла //Літ. Україна.– 1982.– 13трав.
 М. Вовчок і Маркович. Їх зв'язки з Чернігівщиною.
 ДОМАНИЦЬКИЙ В. Авторство Марка Вовчка //Зап. наук. т-ва ім.Шевченка. – Львів, 1908. – Т. LXXXIV, кн. IV. – С.111- 171.
 ІВАНЕНКО О. Марія: Роман. – К.: Рад. письменник, 1973.– 655 с.
 ЛИСТИ МАРКА Вовчка: У 2-х т. / Відп. ред. Н.Є. Крутікова; Упоряд. та приміт. Б.Б.Лобача – Жученка, В.О. Дорошкевича. – К.: Наук. думка, 1984.-
 ЛИСТИ ДО Марка Вовчка: У 2-х т. Т.1. Листи. 1850–1869.– К.: Наук. думка, 1979.– 479 с.
 ЛОБАЧ-ЖУЧЕНКО Б.Б. Літопис життя і творчості Марка Вовчка.– К.: Наук. думка, 1983. – 210 с.
 С.17-20, 30: Перебування письменниці на Чернігівщині в 1851-1853рр.
 ЛОБАЧ-ЖУЧЕНКО Б.Б. О Марко Вовчок: Воспоминания, поиски, находки. – К.: Дніпро, 1987. – 399 с.
 С.3-47, 55, 89, 174: Перебування М. Вовчка на Чернігівщині.
 РЕП'ЯХ С., Шелемех І. Хто ви, Маріє? //Десн. правда.– 1993.– 23груд.– С.4.
 В ст. вперше порушується питання: чи дійсно була М. Вовчок авт. своїх укр. творів.
 РУСОВА С. Марко Вовчок. (Марія Вілінська. По першому чоловікові– Марковичева, по другому – Лобач-Жученкова) (1834-1907) //Русова С. Наші визначні жінки: Літ. характеристики – силюети.– Виннипег (Канада), 1945.– С.33- 41.
 САНЖАРА Г. Вулиця Марка Вовчка в лісництві //Десн. правда.– 1979.– Зсіч.
 Перебування відомої письменниці в с.Сорокошичі Козелец. р-ну в 50-х рр. ХІХ ст. Лісництво Городок на місці цього села, де є вул. ім. М.Вовчка.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК ЗНАМЕННИХ І ПАМ'ЯТНИХ ДАТ НА 2003

РІК.....	4 29 СІЧНЯ - 85 РОКІВ (1918) З ЧАСУ
ТРАГЕДІЇ ПІД КРУТАМИ - ЗАЛІЗНИЧНОЮ СТАНЦІЄЮ МІЖ НІЖИНОМ І БАХМАЧЕМ.....	30
1 КВІТНЯ - 135 РОКІВ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ	
Н.І. ЗАБЛИ (1868-1913) - ВІДОМОЇ РОСІЙСЬКОЇ ОПЕРНОЇ СПІВАЧКИ.	34
5 ТРАВНЯ - 175 РОКІВ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ	Г. БАРВІНОК (1828-1911) –
УКРАЇНСЬКОЇ ПИСЬМЕННИЦІ.....	38
16 ТРАВНЯ - 130 РОКІВ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ	

П.П. СКОРОПАДСЬКОГО (1873-1945) – ОСТАННЬОГО ГЕТЬМАНА УКРАЇНИ.	41
19 ЧЕРВНЯ - 165 РОКІВ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Ю.Я. ФЕДЕРА (1838-1909) –	
ЛАТИСЬКОГО ЖИВОПИСЦЯ.....	46
3 СЕРПНЯ - 175 РОКІВ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ	
С.І. ПОНОМАРЬОВА (1828-1913) – ВИДАТНОГО	
ПЕДАГОГА, ВИДАВЦЯ І БІБЛІОГРАФА.....	50
9 ВЕРЕСНЯ - 175 РОКІВ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ	
Л.М. ТОЛСТОГО (1828-1910) – ВИДАТНОГО	
РОСІЙСЬКОГО ПИСЬМЕННИКА.....	54
21 ВЕРЕСНЯ - 60 РОКІВ ТОМУ (1943) ВІЙСЬКА ЦЕНТРАЛЬНОГО ФРОНТУ ВИЗВОЛИЛИ	
ЧЕРНІГІВ ВІД ФАШИСТСЬКИХ ЗАГАРБНИКІВ.....	58
4 ГРУДНЯ - 130 РОКІВ ТОМУ НАРОДИВСЯ	
М.М. МОГИЛЯНСЬКИЙ (1873-1942) – ВИДАТНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК.	61
22 ГРУДНЯ - 170 РОКІВ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ	
М. ВОВЧОК (1833-1907) – УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ ПИСЬМЕННИЦІ.	67